ZÁPISNÍK

SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

ročník 13 1994 číslo 1–4

BULLETIN SLOVENSKEJ JAZYKOVEDNEJ
SPOLOČNOSTI PRI SAV

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Panská 26
813 64 BRATISLAVA
tel. 07/331761–3, fax 07/331756

ZÁPISNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA
ROČNÍK 13 — 1994 — ČÍSLO 1—4

Obsah

Správy o činnosti SJS pri SAV. *M. Nábělková* 3
Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za obdobie od 28. 5. 1992 do 17. 5. 1994 3
Správa z valného zhromaždenia Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV konaného 17. 5. 1994 5
Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za rok 1994 7
Zoznam prednášok Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v roku 1994 .. 9

6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov Bratislava 17.—18. V. 1994 **Lexikológia a lexikografia v synchronickom a diachronickom aspekte.** *M. Nábělková* 11
RIPKA, I.: Úvodné slovo 11
BUZÁSSYOVÁ, K.: Nový výkladový slovník súčasnej slovenčiny 12
TIBENSKÁ, E.: Systémový slovník slovenčiny 13
NIŽNÍKOVÁ, J.: Teoretické východiská a problémy valenčného slovníka slovenských slovies 14
MOŠKO, G.: Ku koncepcii morfematického slovníka slovenského jazyka 15
FURDÍK, J.: Metodologické problémy tvorby slovotvorného slovníka slovenčiny 16
SKLADANÁ, J.: Slovník z bernolákovského obdobia 17
MAJTÁN, M.: Spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov 19
RIPKA, I.: O niektorých aspektoch realizácie projektu celonárodného nárečového slovníka 21
PISÁRČIKOVÁ, M.: Synonymický slovník slovenčiny 24
KUCHAR, R.: Historický slovník slovenského jazyka 25
JAROŠOVÁ, A.: Budovanie automatizovaného korpusu slovenských textov 26
PEKAROVIČOVÁ, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk a lexikografické aspekty 27

IV. kolokvium mladých jazykovedcov 29
Modra—Piesok 30. november—2. december 1994. *M. Nábělková* 29
Prednesené príspevky 29

Tézy prednášok 31
BOSÁK, J.: Ján Kollár po dvesto rokoch (1793—1993) 31
CHLOUPEK, J.: Funkční styly dnes 32
NIŽNÍKOVÁ, J.: Komunikačné typy viet v slovenčine 32
ONDREJOVIČ, S.: Sociolingvistický výskum slovenčiny 34
SKLADANÁ, J.: Historický aspekt slovenskej frazeológie 35
MAJTÁN, M.: Základné otázky zoonomastiky 37
SABOL, J.: Slabika — pokus o komplexnú charakteristiku 38
SABOL, J.: Jazykové a mimojazykové prostriedky komunikácie 39
BOSÁK, J.: Metamorfózy purizmu na Slovensku 40

BARTKO, L.: O jednom prvenstve Nitry II 41
RIPKA, I.: Nárečia a jazyková kultúra 43
VAŇKO, J.: Jazyky a národy Indie 44
BENKO, V.: Počítače a lexikografia 45

Oznamy 47
Informácia o podujatiach SJS pri SAV v r. 1995 47
Z nových kníh 47

Správy o činnosti SJS pri SAV

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za obdobie od 28. 5. 1992 do 17. 5. 1994

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV sa vo funkčnom období 28.5.1992 — 17.5.1994 orientovala na tradičné formy činnosti, sledujúce utváranie podmienok na optimálny rozvoj jazykovedy, rozširovanie poznatkov získaných na poli vedeckého výskumu, zvyšovanie odbornej úrovne a podporu kontaktov a spolupráce jazykovedcov rozličných pracovísk — usporadúvala kolokviá, semináre, prednášky a diskusie o výsledkoch grantových úloh, rozvíjala vlastnú edičnú činnosť.

Prácu SJS pri SAV od 28. 5. 1992 do 17. 5. 1994 organizoval výbor v zložení: *Dr. I. Ripka*, predseda, *Dr. M. Majtán, doc. J. Mlacek, prof. J. Sabol*, podpredsedovia, *Dr. M. Nábělková*, vedecká tajomníčka, *Dr. S. Mislovičová*, hospodárka, *doc. J. Furdík*, predseda pobočky v Prešove, *Dr. J. Klincková*, predsedníčka pobočky v Banskej Bystrici, *doc. E. Krošláková*, predsedníčka pobočky v Nitre, *prof. V. Blanár, Dr. K. Buzássyová, prom. fil. A. Ferenčíková, doc. P. Žigo*, členovia. Revízorkami spoločnosti boli *Dr. A. Oravcová* a *Dr. A. Šebestová*. Výbor spoločnosti sa zišiel na 8 zasadnutiach, na ktorých priebežne riešil koncepčné aj aktuálne organizačné otázky, zaoberal sa prípravou vlastných podujatí spoločnosti a hľadal cesty na riešenie problémov, najmä finančných, ktoré obmedzujúcim spôsobom ovplyvňovali činnosť spoločnosti v tomto období.

SJS pri SAV v súčasnosti združuje 241 členov, a to jazykovedcov zo SAV, vysokoškolských a stredoškolských pedagógov a redaktorov. V priebehu minulého funkčného obdobia z radov SJS navždy odišli akademik Ľudovít Novák, prof. Dr. Jozef Škultéty, CSc., a doc. Dr. Galina Konfederáková, CSc. 28 členov ukončilo členstvo v spoločnosti. V uplynulom období výbor schválil prijatie piatich nových členov (T. Bánik, S. Duchková, L. B. Hammer, J. Hašanová a J. Huťanová).

Činnosť SJS pri SAV sa v rokoch 1992—1994 rozvíjala vo viacerých smeroch.

1. *Prednášková činnosť, celoslovenské stretnutia jazykovedcov a kolokviá mladých jazykovedcov*. V tomto období sa SJS tradične koncentrovala na prednáškovú činnosť — v Bratislave a v pobočkách odznelo 62 vedeckých prednášok (20 v Bratislave, 16 v Banskej Bystrici — vrátane príspevkov na celoslovenských stretnutiach jazykovedcov, 13 v Nitre a 13 v Prešove a Košiciach). Na prednáškach, zameraných na metodologické otázky a konkrétne výsledky jednotlivých jazykovedných disciplín doma i v zahraničí, sa zúčastňovali vedeckí a pedagogickí pracovníci a študenti jazykovedného zamerania, ale aj záujemcovia z iných odborov. Viaceré podujatia v Bratislave aj v pobočkách sa konali pri príležitosti životných jubileí prednášateľov. Jazykovedná spoločnosť poskytla, v zhode s uznesením minulého valného zhromaždenia, najmä v prvom polroku 1993 priestor na prednesenie a prediskutovanie časti príspevkov pripravovaných na XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave (august — september 1993). Deväť z uvedených prednášok predniesli zahraniční prednášatelia — 2 prof. Ľ. Ďurovič (Lund), 2 prof. P. Király (Budapešť), prof. R. de Beaugrande (Viedeň), prof.

D. Dudok, prof. S. Savić, Mgr. M. Ladjević (Nový Sad), J. Chloupek (Brno) a J. Kořenský (Praha).

V rokoch 1992—1994 SJS pri SAV pripravila viacero väčších vedeckých podujatí. Pokračovalo sa v tradícii celoslovenských stretnutí jazykovedcov. Na 3.—4. septembra 1992 v spolupráci s Fakultou humanitných a prírodných vied Univerzity Mateja Bela a Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra pripravila 5. celoslovenské stretnutie jazykovedcov so seminárom na tému *100 rokov areálovej lingvistiky*. Podujatie, konané v Banskej Bystrici, malo príťažlivú náplň a zaujímavý priebeh. Odznelo na ňom 11 príspevkov o dokončených aj rozpracovaných projektoch areálovej lingvistiky, dve prednášky sa týkali areálového zachytenia slovenčiny v zahraničí — na území Maďarska a na území bývalej Juhoslávie, vo Vojvodine a v Slavónii. Diskutovalo sa o prínose jednotlivých lingvistických osobností k rozvoju areálovej lingvistiky, o dosiahnutých výsledkoch, perspektívnych úlohách a ich zabezpečení.

6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov sa v plánovanom termíne na jeseň 1993 vzhľadom na blízkosť termínu konania k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov a „finančnú vyčerpanosť" pracovísk neuskutočnilo — presunulo sa do roku 1994 so zameraním na lexikológiu a lexikografiu v synchronickom a diachronickom aspekte.

Ako veľmi úspešné podujatia možno hodnotiť II. a III. ročník kolokvia mladých jazykovedcov, organizovaného v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV. *II. kolokvium mladých jazykovedcov* sa konalo v dňoch 26.—27. novembra 1992 a *III.* 2.—3. decembra 1993 v Modre—Piesku. Na II. kolokviu odznelo 18 príspevkov, ktoré predniesli mladí jazykovedci aj kolegovia a nelingvistických pracovísk — z JÚĽŠ SAV, UPJŠ v Prešove, UMB v Banskej Bystrici, PF v Nitre, ÚJČ ČSAV, Slovenského výskumného ústavu v Békešskej Čabe, VÚDPaP a ÚSL SAV. Na III. kolokviu mladých jazykovedcov odznelo 22 príspevkov pri účasti mladých vedcov z väčšiny už spomínaných pracovísk a okrem toho z FF UK, PF Karlovej univerzity v Prahe, Ústavu slavistiky a balkanistiky AV Ruskej federácie, Lipskej univerzity, Kabinetu výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, psychologických katedier PF UK, Zurišskej univerzity a literárnovedného pracoviska FF UPJŠ. Obidve podujatia prebiehali v príjemnej tvorivej a diskusnej atmosfére. Programová rozmanitosť tém a prístupov sa odrazila v názve zborníka príspevkov z podujatia — *VARIA*, ktorý sa stretol s pozitívnym ohlasom. Za úspech možno považovať doterajšie vydanie zborníkov z prvých dvoch kololokvií — na *VARIA I* sponzorsky prispel denník SMENA, *VARIA II* sa podarilo vydať vďaka vydavateľskej a finančnej spolupráci s PF UMB v Banskej Bystrici. Takto sa — s predpokladaným vydaním koncom leta 1994 — pripravujú aj *VARIA III*. Za prípravu tlačových podkladov SJS pri SAV vďačí ústretovému prístupu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra pri SAV.

Kolokvium o hydronymii, plánované pôvodne na rok 1992 a z technických dôvodov (rekonštrukcia chaty UK) presunuté na rok 1993, sa napokon pre nedostatočný záujmem členov spoločnosti neuskutočnilo. Príspevky pripravené na toto podujatie sa výbor spolu so Slovenskou onomastickou komisiou rozhodol prezentovať formou prednášok v spoločnosti s uverejnením téz v Zápisníku slovenského jazykovedca.

V tomto období mala SJS pri SAV úzku a prospešnú spoluprácu s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV, filologickými katedrami fakúlt vysokých škôl a s Organizačným strediskom vedeckých spoločností pri SAV.

2. *Ediční činnosť*. Novým edičným činom a úspechom SJS pri SAV v tomto období bol začiatok vydávania spomínaného zborníka prác z kolokvia mladých jazykovedcov — *VARIA I a II*, čo sa podarilo napriek ťažkej finančnej situácii.

Zvýšenie nákladov bez zodpovedajúceho nárastu príjmov spoločnosti znemožnilo SJS vydávať ročne tradičné 4 čísla *Zápisníka slovenského jazykovedca*. Mimoriadne dotácie umožnili pripraviť do tlače po jednom súhrnnom čísle Zápisníka (1992, č. 1—4; 1993, č. 1—4) so správami o činnosti, tézami vedeckých prednášok a najzávažnejšími informáciami zo slovenskej jazykovedy. Zápisník za rok 1993 obsahuje vzhľadom na mnohé zmeny v adresách a ďalších údajoch aj inovovaný zoznam členov Slovenskej jazykovednej spoločnosti. Prípravu tlačových podkladov Zápisníka slovenského jazykovedca umožnil tiež Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.

Z dlhodobo pripravovaných edičných projektov sa v tomto roku vo vydavateľstve Obzor podarilo realizovať vydanie *Encyklopédie jazykovedy*, iniciovanej Slovenskou jazykovednou spoločnosťou a pripravenej pod vedením prof. J. Mistríka a redakčnej rady, ktorú tvorili členovia výboru SJS v období, keď základný text vznikal (1982—1985). Encyklopédia obsahujúca vyše 2000 hesiel zo slovenskej a všeobecnej jazykovedy predstavuje významný prínos pre široký okruh používateľov aj za hranicami vlastného vedného odboru. Dielo vyšlo s prispením fondu Pro Slovakia. Z finančných dôvodov sa žiaľ nepodarilo vydať X. zväzok cudzojazyčného zborníka *Recueil linguistique de Bratislava*, pripravený k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave.

3. Záver. Osvedčené formy uplatňované v doterajšej činnosti výbor SJS rozvíjal a plánoval rozvíjať aj ďalej. V súčasnom období sme už pocítili — a pri plánovaní ďalších podujatí s tým zrejme treba počítať — obmedzujúce pôsobenie nedostatku financií v spoločnosti aj na lingvistických pracoviskách, ktoré sa okrem iného prejavuje v obmedzení možností cestovať na odborné podujatia. Funkčné obdobie doterajšieho výboru sa končí v čase, keď sú už viaceré z naplánovaných podujatí pripravené alebo v štádiu organizačných príprav — bezprostredne na valné zhromaždenie nadväzuje *6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov* so seminárom o lexikológii a lexikografii v synchronickom a diachronickom aspekte (čím sa plní požiadavka prednesená na minulom valnom zhromaždení o spojení valného zhromaždenia s odborným podujatím), na 2. polrok 1994 sa pripravuje už *IV. kolokvium mladých lingvistov*, v Bratislave aj v pobočkách sa plánujú ďalšie prednášky a diskusie o výsledkoch grantových úloh. Práca Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v ďalšom funkčnom období bude iste obohatená o nové projekty — veríme, že isté podnety odznejú aj na pôde valného zhromaždenia.

Správa z valného zhromaždenia Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV konaného 17. 5. 1994

Dňa 17. 5. 1994 sa na FF UK v Bratislave konalo valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, zamerané na zhodnotenie práce spoločnosti v období od 28. 5. 1992 do 17. 5. 1994 a na prípravu personálnych a organizačných podmie-

nok práce v ďalšom funkčnom období. Organizačnou inováciou vychádzajúcou z uznesenia valného zhromaždenia v r. 1992 bolo jeho spojenie so širšie koncipovaným odborným podujatím — tentoraz so *6. celoslovenským stretnutím jazykovedcov* orientovaným na otázky jednojazyčných výkladových a špeciálnych slovníkov.

Valné zhromaždenie otvoril a viedol predseda SJS Dr. Ivor Ripka. V úvodnom prejave vyzval prítomných, aby si minútou ticha uctili pamiatku členov spoločnosti akademika Ľudovíta Nováka, prof. Dr. Jozefa Škultétyho, CSc., a doc. Dr. Galiny Konfederákovej, CSc., ktorí ju navždy opustili v uplynulých dvoch rokoch.

Pracovný program valného zhromaždenia otvorili voľby komisií — plénum zvolilo volebnú komisiu s predsedom Dr. M. Majtánom a návrhovú komisiu s predsedom Dr. M. Považajom. Potom tajomníčka spoločnosti Dr. M. Nábělková prečítala správu o činnosti slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za obdobie od 28. 5. 1992 do 17. 5. 1994 a revízorka spoločnosti Dr. A. Oravcová predniesla revíznu správu.

Nasledovala voľba nového výboru SJS pri SAV. Dr. M. Majtán, predseda volebnej komisie, oboznámil prítomných s volebným systémom a kandidačnou listinou. Nový výbor spoločnosti bol zvolený na dvojročné obdobie v zložení: *Dr. I. Ripka*, predseda, *doc. J. Dolník, prom. fil. A. Ferenčíková, doc. p. Žigo*, podpredsedovia, *Dr. M. Nábělková*, vedecká tajomníčka, *Mgr. Ľ. Baldžová*, hospodárka, *prof. J. Sabol*, predseda pobočky v Prešove, *Dr. J. Klincková*, predsedníčka pobočky v Banskej Bystrici, *doc. E. Krošláková*, predsedníčka pobočky v Nitre, *doc. P. Ďurčo, Dr. S. Ondrejovič, Dr. A. Oravcová, Dr. J. Skladaná*, členovia. Za revízorky spoločnosti boli zvolené *Dr. S. Mislovičová a Dr. J. Benkovičová*. Predseda spoločnosti I. Ripka, zvolený do čela spoločnosti na druhé funkčné obdobie, poďakoval za prácu odstupujúcemu výboru, tým jeho členom, ktorí sa po viacročnej práci rozhodli ďalej nekandidovať, novému obmenenému výboru zaželal veľa úspechov. V krátkosti načrtol rámcový plán činnosti spoločnosti v nastávajúcom období, počítajúci (v rámci možností v neľahkej ekonomickej situácii) s rozvíjaním tradičných pozitívnych foriem práce, ku ktorým sa už radí aj podujatie s kratšou ale perspektívnou tradíciou — kolokvium mladých jazykovedcov.

V diskusii o práci spoločnosti sa objavilo niekoľko organizačných a pracovných námetov. K personálnym otázkam spoločnosti sa vyslovil Dr. J. Doruľa, ktorý sa prihováral za výraznejšie zastúpenie, resp. perspektívne prevzatie funkcií vo výbore vysokoškolskými pracovníkmi, aby sa rovnomernejšie rozložili pracovné aj materiálne investície v práci spoločnosti. J. Doruľa sa — v súvislosti s malým ohlasom na vypísané konkurzy — obrátil na kolegov zo slovakistických katedier s prosbou o vyhľadávanie nadaných študentov, ktorí by boli ochotní po skončení štúdia venovať sa aj na akademickom pracovisku výskumnej práci. M. Nábělková pripomenula, že na podporu záujmu a integrácie študentov do mladej vedeckej komunity sa zameriava aj kolokvium mladých jazykovedcov — na poslednom takomto podujatí sa okrem mladých výskumných a výskumno-pedagogických pracovníkov, ašpirantov a pracovníkov na študijných pobytoch zúčastnili aj študenti. V tomto trende by bolo dobre pokračovať, čo si však vyžaduje zainteresovanie a povzbudenie zo strany pedagógov. J. Sabol ako perspektívnu úlohu spoločnosti uviedol zintenzívnenie výmeny prednášateľov z rozličných pracovísk, posilnenie tvorivého diskusného ovzdušia. Ďalšou dôležitou úlohou, ktorú by spoločnosť mohla iniciovať a koordinovať, je monografický výskum života a diela

významných slovenských lingvistov (Novák, Pauliny, Stanislav, Štolc...). Kým by nevznikla takáto edícia, mohli by sa pohľady do vnútra histórie vlastného odboru publikovať podobnou nie príliš nákladnou formou ako zborník VARIA. Značnú časť diskusie vyplnili úvahy, sťažnosti a rady týkajúce sa distribúcie jazykovedných časopisov. V súvislosti so Zápisníkom slovenského jazykovedca za r. 1993, obsahujúcim zoznam členov spoločnosti, M. Nábělková vyslovila prosbu, aby prípadné chyby, resp. dodatočné zmeny členovia spoločnosti ohlasovali výboru. Pokiaľ ide o organizačnú stránku práce výboru, bude v nasledujúcom funkčnom období zložitejšia o to, že v rámci úsporných opatrení ruší SAV Organizačné stredisko vedeckých spoločností, ktoré vykonávalo podstatnú časť hospodárskych operácií spoločnosti — a od druhého polroku prechádzajú tieto činnosti na spoločnosť. Nie je ešte zrejmá ani finančná situácia spoločnosti, nie je známa výška dotácie SAV. Od nej potom budú závisieť pracovné a vydavateľské možnosti — napr. Zápisník slovenského jazykovedca vychádzal v uplynulých rokoch len vďaka cieleným dodatočným dotáciám.

Po diskusii plénum schválilo uznesenie valného zhromaždenia, ktorého návrh prečítal predseda návrhovej komisie Dr. M. Považaj: 1. valné zhromaždenie SJS pri SAV schvaľuje správu o činnosti SJS v minulom funkčnom období; 2. VZ SJS schvaľuje revíznu správu o hospodárskej činnosti a udeľuje absulotórium hospodárke S. Mislovičovej; 3. valné zhormaždenie schvaľuje správu volebnej komisie o výsledku voľby výboru; 4. valné zhromaždenie ukladá výboru SJS pri SAV prerokovať námety z diskusie, predovšetkým a) iniciovať monografický výskum života a diela význačných slovenských jazykovedcov a hľadať možnosti publikovať výsledky výskumu; b) usilovať sa v nasledujúcom funkčnom období nájsť vhodných kandidátov na vedúce funkcie v SJS pri SAV aj z iných pracovísk ako z JÚĽŠ SAV; 5. VZ prijíma rámcový plán činnosti SJS na roky 1994—95; 6. VZ odporúča výboru SJS hľadať cesty ako pokračovať vo vydávaní Zápisníka slovenského jazykovedca, zborníka príspevkov z kolokvia mladých jazykovedcov VARIA a zborníka Recueil linguistique de Bratislava.

Na záver valného zhromaždenia poďakoval predseda spoločnosti I. Ripka prítomným za účasť a všetkých pozval na 6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov, plánované na dva poldni — poobedie 17. a predpoludnie 18. mája.

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za rok 1994

Prácu SJS pri SAV v roku 1994 do 17. 5. organizoval výbor v zložení: *Dr. I. Ripka*, predseda, *Dr. M. Majtán, doc. J. Mlacek, prof. J. Sabol*, podpredsedovia, *Dr. M. Nábělková*, tajomníčka, *Dr. S. Mislovičová*, hospodárka, *doc. J. Furdík*, predseda pobočky v Prešove, *Dr. J. Klincková*, predsedníčka pobočky v Banskej Bystrici, *doc. E. Krošláková*, predsedníčka pobočky v Nitre, *prof. V. Blanár, Dr. K. Buzássyová, prom. fil. A. Ferenčíková, doc. P. Žigo*, členovia. Revízorkami spoločnosti boli *Dr. A. Oravcová* a *Dr. A. Šebestová*. Na valnom zhromaždení spoločnosti 17. 5. 1994 bol

zvolený nový výbor v zložení: *Dr. I. Ripka*, predseda, *doc. J. Dolník*, *doc. P. Žigo*, *prom. fil. A. Ferenčíková*, podpredsedovia, *Dr. M. Nábělková*, tajomníčka, *Mgr. Ľ. Balážová*, hospodárka, *prof. J. Sabol*, predseda pobočky v Prešove, *Dr. J. Klincková*, predsedníčka pobočky v Banskej Bystrici, *doc. E. Krošláková*, predsedníčka pobočky v Nitre, *doc. P. Ďurčo*, *Dr. S. Ondrejovič*, *Dr. A. Oravcová*, *Dr. J. Skladaná*, členovia. Za revízorky spoločnosti boli zvolené *Dr. S. Mislovičová* a *Dr. J. Benkovičová*.

Výbory spoločnosti sa zišli na 6 zasadnutiach, na ktorých priebežne pripravovali a hodnotili prácu spoločnosti v roku 1994. Na svojom zasadnutí 13. 12. 1994 výbor schválil rozpočet a rámcový plán činnosti SJS pri SAV na rok 1995: 1) pravidelné prednášky v Bratislave a v pobočkách, 2) 7. celoslovenské stretnutie jazykovedcov so seminárom na tému *Sociálno-teritoriálny výskum národného jazyka*, 3) V. kolokvium mladých jazykovedcov.

Organizačná a vedeckovýskumná činnosť v r. 1994. V tomto roku podobne ako v predchádzajúcom období sa Slovenská jazykovedná spoločnosť koncentrovala na prednáškovú činnosť — v Bratislave a v pobočkách odznelo 34 vedeckých prednášok (18 v Bratislave, včítane 12 prednášok na 6. celoslovenskom stretnutí jazykovedcov, 6 v Nitre, 4 v Banskej Bystrici a 6 v Prešove), na ktorých sa zúčastňovali vedeckí a pedagogickí pracovníci a študenti jazykovedného zamerania, ako aj záujemcovia z iných odborov. Viaceré prednášky sa uskutočnili pri príležitosti životných výročí prednášajúcich, päť prednieslí zahraniční hostia.

V roku 1994 SJS pri SAV pripravila dve väčšie vedecké podujatia. *6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov* na tému *Lexikológia a lexikografia v synchronickom a diachronickom aspekte* (Bratislava 17.—18. mája 1994) sa uskutočnilo ako pokračovanie valného zhromaždenia spoločnosti. V dvoch poldňoch seminára odznelo 12 príspevkov venovaných pripravovaným, resp. rozpracovaným a dokončovaným lexikografickým projektom a blízko súvisiacej problematike (korpus slovenského jazyka, počítačová podpora lexikografickej práce, potreby a využitie slovníkov slovenského jazyka v špecializovanej pedagogickej praxi). Aktuálnosť problematiky sa odrazila v značnom záujme o podujatie a v zaujímavej diskusii. Úspešným podujatím bol v poradí už IV. ročník kolokvia mladých jazykovedcov, ktorý v dňoch 30. novembra—2. decembra zorganizovala SJS spolu s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV v Modre—Piesku. K tomuto podujatiu SJS pri SAV pripravila zborník príspevkov *VARIA III* z tretieho ročníka podujatia, ktorý sa podarilo vydať vďaka vydavateľskej a finančnej spoluúčasti Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Na IV. kolokviu mladých jazykovedcov odznelo 25 príspevkov, ktoré prednieslí mladí jazykovedci a literáti z JÚĽŠ SAV (T. Grigorjanová, Ľ. Králik, A. Rajčanová, J. Sejáková, M. Šimková, I. Šlabjarová), FF UK (J. Štefánik), VŠPd v Nitre (T. Bánik, Z. Kováčová), PdF a FF UPJŠ v Prešove (M. Čeripková, A. Červenická, V. Garjanski, M. Imrichová, J. Kesselová, M. Sedláková), PdF a FHPV UMB v Banskej Bystrici (Ľ. Kováčik, J. Krško, P. Odaloš, M. Stejskalová), FF Karlovej univerzity v Prahe (G. Cadorini), OPF Slezskej univerzity v Karvinej (J. Mezuláník), katedry slavistiky v Łodži (W. Mirosławska), Univerzity L. Eötvösa v Budapešti (M. Szabóová-Glücková, S. Füssyová); interdisciplinárnosť podujatia posilňovala prítomnosť mladých kolegov z nelingvistických pracovísk — Kabinetu výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV (M. Poper), psychologickej katedry PdF UK (M. Groma, G. Lachkovičová). Podujatie prebiehalo v príjemnej tvorivej a diskusnej atmosfére. SJS plánuje vydať príspevky z kolokvia v zborníku *VARIA IV*.

Podobne ako v dvoch posledných rokoch SJS pri SAV pripravila do tlače jedno súhrnné číslo *Zápisníka slovenského jazykovedca* so správami o činnosti, tézami vedeckých prednášok a informáciami o knižných novinkách a pripravovaných odborných podujatiach slovenskej jazykovedy.

V roku 1994 sa zánikom Organizačného strediska vedeckých spoločností skončilo dlhoročné obdobie spolupráce, v ktorom stredisko zabezpečovalo finančné operácie spoločnosti — od polovice roka 1994 si SJS finančné hospodárenie a účtovníctvo spravuje sama. V roku 1994 mala SJS pri SAV dobrú spoluprácu s vysokoškolskými lingvistickými pracoviskami a Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV, ktorý umožňoval aj prípravu tlačových podkladov publikácií spoločnosti.

M. Nábělková

Zoznam prednášok SJS pri SAV v roku 1994

Bratislava

18. 1. — prof. PhDr. Jan Chloupek, DrSc.: Funkční styly dnes
15. 2. — doc. PhDr. Jolana Nižníková, CSc.: Komunikačné typy viet
21. 2. — prof. PhDr. Péter Király, DrSc. (Budapešť): Príspevok k dejinám slovenského jazyka
22. 3. — prof. PhDr. Ján Findra, DrSc.: Jazyk v sociálnom a individuálnom kontexte
2. 5. — doc. PhDr. Jan Kořenský, DrSc.: Racionalismus zítřejších teorií řeči (Úvahy post-postmoderní)
17. 5. — PhDr. K. Buzássyová, CSc.: Slovník súčasného slovenského jazyka
17. 5. — PhDr.E. Tibenská, CSc.: Systémový slovník slovenčiny
17. 5. — doc. PhDr. Jolana Nižníková, CSc.: Východiská spracovania valenčného slovníka slovenských slovies
17. 5. — doc. PhDr. Gustáv Moško, CSc.: Ku koncepcii morfematického slovníka slovenského jazyka
17. 5. — PhDr. Jana Skladaná, CSc.: Slovník z bernolákovského obdobia
17. 5. — PhDr. Milan Majtán, CSc.: Spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov
18. 5. — PhDr. Ivor Ripka, CSc.: Slovník slovenských nárečí
18. 5. — PhDr. Mária Pisárčiková: Synonymický slovník slovenčiny
18. 5. — PhDr. Rudolf Kuchar: Historický slovník slovenského jazyka
18. 5. — ing. Vladimír Benko: O troch slovníkoch (a počítači)
18. 5. — Alexandra Jarošová, CSc.: Počítačový korpus slovenčiny

18. 5. — PhDr. Jana Pekarovičová: Slovenčina ako cudzí jazyk a lexikografické aspekty
17.11. — prof. Dr. Elisabeth Gülich (Bielefeld): Mündliches Erzählen und die Konstitution sozialer Identität

Nitra

14. 3. — PhDr. Milan Majtán, CSc.: Základné otázky zoonomastiky
12. 4. — PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc.: Sociolingvistický výskum slovenčiny
19. 4. — PhDr. Jana Skladaná, CSc.: Historický aspekt slovenskej frazeológie
11.10. — doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.: Metamorfózy purizmu na Slovensku
29.11. — PhDr. Ivor Ripka, CSc.: Nárečia a jazyková kultúra
1.12. — doc. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.: India - jazyky, národy, náboženstvá

Banská Bystrica

2. 5. — prof. PhDr. Ján Findra, DrSc.: Jazyk v spoločnosti
15. 6. — prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.: Jazykové a mimojazykové prostriedky komunikácie
12.10. — doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.: Metamorfózy purizmu na Slovensku
22.11. — doc. PhDr. Juraj Furdík, CSc.: O príprave slovotvorného slovníka slovenčiny

Prešov

15. 3. — doc. PhDr. Jolana Nižníková, CSc.: Komunikačné typy viet v slovenčine
5. 5. — prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.: Slabika — pokus o komplexnú charakteristiku
19.10. — doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc.: O jednom prvenstve Nitry II
3.11. — ing. Vladimír Benko: Počítače a lexikografia
29.11. — Ludmila Urbanová (Brno): Nepriame rečové akty
20.12. — doc. PhDr. Juraj Furdík, CSc.: Metodologické problémy tvorby slovotvorného slovníka slovenčiny

6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov

Bratislava 17.—18. V. 1994

Lexikológia a lexikografia v synchronickom a diachronickom aspekte

6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov na tému *Lexikológia a lexikografia v synchronickom a diachronickom aspekte* sa konalo po ročnej prestávke, po prvý raz nie ako samostatné podujatie, lež ako súčasť, pokračovanie valného zhromaždenia SJS pri SAV, po prvý raz v Bratislave, nie ako „výjazdový seminár". Zámer a koncepciu stretnutia predstavil v úvodnom slove predseda spoločnosti I. Ripka. V dvoch poldňoch seminára odznelo 12 príspevkov venovaných pripravovaným, resp. rozpracovaným a dokončovaným lexikografickým projektom a blízko súvisiacej problematike (korpus slovenského jazyka, počítačová podpora lexikografickej práce, potreby a využitie slovníkov slovenského jazyka v špecializovanej pedagogickej praxi). Podujatie malo živý priebeh, o aktuálnu a všetkých sa dotýkajúcu problematiku bol (najmä prvý deň) značný záujem, čo sa odrazilo aj v zaujímavej diskusii — prínosnej rovnako pre autorov pripravovaných a rozpracovaných projektov ako pre ostatných účastníkov podujatia. Publikujeme úvodné slová Dr. Ripku a tézy jednotlivých vystúpení, ku ktorým pre úplnosť priraďujeme aj informáciu o pripravovanom slovotvornom slovníku slovenčiny, ktorý tiež mal byť podľa pôvodného plánu na podujatí predstavený a o ktorom doc. J. Furdík neskôr prednášal samostatne v rámci prednášok v SJS.

M. Nábělková

Úvodné slovo

Vážení prítomní,

priamym pokračovaním a vlastne istou súčasťou valného zhromaždenia SJS je *6. celoslovenské stretnutie jazykovedcov*, na ktorom máme spoločne posúdiť a prediskutovať aktuálnu problematiku súvisiacu s komplexným výskumom a opisom či spracúvaním slovnej zásoby slovenčiny. Pri koncipovaní programu stretnutia s témou *Lexikológia a lexikografia v synchronickom a diachronickom aspekte* sme vychádzali predovšetkým z vedeckej aj spoločenskej aktuálnosti zvolenej tematiky v súčasnosti, z výskumných plánov jazykovedných pracovísk i jednotlivých bádateľov. Slovná zásoba je bezpochyby organizmus, ktorý špeciálne nás priťahuje svojou rozmanitosťou a zároveň podobnosťou prostriedkov, ako aj mnohorakými väzbami a spojivami medzi nimi, svojou šírkou a hĺbkou, svojou rozvetvenosťou a nevyčerpateľnosťou. Tieto a ďalšie vlastnosti slovnej zásoby spôsobujú, že v nej možno stále hľadať a nachádzať niečo nové, že bádateľom umožňuje uplatňovať ustavične nové pohľady a teoretické postoje a získavať nové poznatky. Na *6. celoslovenskom stretnutí* máme ambície v prvom bloku predstaviť pripravované lexikografické projekty. Z konkrétneho programu je zrejmé, že budeme hovoriť o slovníku súčasného slovenského jazyka, o systémovom slovníku slovenčiny, o východiskách spracovania valenčného slovníka, o morfematickom slovníku

slovenského jazyka, bernolákovskom slovníku i slovníku slovenských terénnych názvov. V zásade pôjde o predstavenie teoreticko-metodologických východísk projektov, o priblíženie zvolenej koncepcie lexikografických diel. V druhom bloku si vypočujeme najmä referáty približujúce problematiku vzťahu teórie a praxe či koncepcie a realizácie (v rozličnom stupni) rozpracovaných projektov, a to najmä *Slovníka slovenských nárečí, Synonymického slovníka slovenčiny* a *Historického slovníka slovenského jazyka*. Súčasťou druhého bloku budú aj referáty venované počítačovým „podporám" lexikografických diel a rozvíjaniu lexiky cudzincov.

Dovoľte mi pripomenúť, že pri organizovaní tohto už 6. celoslovenského stretnutia jazykovedcov sme sa usilovali zúročiť skúsenosti z prípravy predchádzajúcich piatich. Vari si spomeniete, že 1. stretnutie bolo v júni 1988 na Donovaloch (s témou *Súčasný stav a úlohy slovenskej slovakistiky a slavistiky + 125. výročie založenia Matice slovenskej*), 2. v tej istej lokalite v júni 1989 (téma *Jazyk a umelecká literatúra*), 3. v decembri 1990 v Smoleniciach (téma *Súčasný pohyb v toponymii*), 4. v októbri 1991 v Modre—Piesku (bol to seminár *o dvojjazyčnej lexikografii* a zaiste aj preto sa dnes venujeme jednojazyčným slovníkom), 5. v septembri 1992 v Banskej Bystrici (téma *100 rokov areálovej lingvistiky*). Pôvodné zámery a predstavy (napr. o mieste konania súčasného stretnutia) musel výbor z „technických" dôvodov trocha korigovať a do posledných chvíľ spresňovať. Verím však, že aj v týchto podmienkach sa podarí na pôde Slovenskej jazykovednej spoločnosti posúvať slovenskú jazykovedu k vyšším métam. Želám nášmu rokovaniu dobrý priebeh a užitočné výsledky.

PhDr. Ivor Ripka, CSc.

Nový výkladový slovník súčasnej slovenčiny

V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied sa od r. 1992 začalo pracovať na novom slovníku súčasného slovenského jazyka. Po šesťzväzkovom *Slovníku slovenského jazyka* (1959—1968) a po jednozväzkovom *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1987) bude pripravovaný slovník tretím lexikografickým opisom slovenského jazyka formou jednojazyčného výkladového slovníka. Utvorili sa tak prvé predpoklady na saturovanie potreby väčšieho či veľkého slovníka súčasnej slovenčiny, ktorá sa v odbornej aj širšej kultúrnej verejnosti pociťuje už dlhší čas.

Najcharakteristickejšie črty koncepcie, podľa ktorej sa *Slovník súčasného slovenského jazyka* vypracúva, sú tieto: Cieľom slovníka je predstaviť bohatstvo slovnej zásoby súčasného slovenského jazyka v reprezentatívnom výbere so zachytením lexikálno-sémantickej a funkčnej diferenciácie (plánovaný rozsah vyše 200 000 slov, t.j. asi o tretinu väčší, ako má SSJ). Obdobie súčasného slovenského jazyka (v užšom zmysle) sa počíta od 40. rokov 20. storočia (je to v súlade s dnes prevažujúcim názorom na periodizáciu dejín spisovného jazyka a zároveň sa berú do úvahy časové rozpätia, ktoré sa uplatnili v predchádzajúcich slovníkoch, aby sa zabezpečila vhodná nadväznosť).

Popri lexikálnom štandarde, ktorý slúži na dorozumievanie v základných oblastiach spoločenského styku vo všetkých komunikačných sférach, sa zachytia v primeranom

rozsahu aj nárečové a regionálne slová, zastarané a zastarávajúce slová. Osobitný problém predstavuje spracovanie slov, ktoré sa dostali do polohy historizmov spoločensko-politickou zmenou po novembri 1989.

Technika lexikografického spracovania smeruje k zvýšeniu informačnej nasýtenosti a k väčšiemu ohľadu na adresáta (zvýšenie „čitateľnosti" slovníka). Informačná nasýtenosť sa oproti predchádzajúcim typovo porovnateľným slovníkom zvyšuje najmä tým, že sa upúšťa od hniezdovania. Celé kategórie slov (odvodené prídavné mená, príslovky, abstraktá na -osť a i.) majú svoj samostatný výklad. Značná pozornosť sa venuje prehĺbeniu informácie o spájateľnosti slov, resp. prepojenosti zachytávania paradigmatickej a syntagmatickej dimenzie jednotiek slovnej zásoby.

Okrem už tradičnej problematiky, ktorú musí riešiť každá lexikografická koncepcia (typizácia výkladov, spracovanie synonymie, antonymie, homonymie a pod.) sa autori vo vypracovanej koncepcii a v jej napĺňaní vyrovnávajú aj s niektorými špecifickými javmi, ktoré predchádzajúca lexikografia u nás nepoznala a ktoré súvisia s reagovaním slovnej zásoby na spoločenské a politické zmeny po novembri 1989 (tzv. revitalizácia slov, vyhýbanie sa nadbytočnej ideologizácii v slovníkových výkladoch a zároveň adekvátne spracúvanie politicky príznakovej lexiky, ohľad na možnú efemérnosť niektorých neologizmov, reprezentatívne zachytávanie slov patriacich k otvoreným slovotvorným radom a i.).

Pripravovaný slovník sa vypracúva na základe kombinovanej pramennej základne, ktorú tvoria excerpty tradičnej lexikálnej kartotéky aj počítačový textový korpus slovenského jazyka, ktorý sa v JÚĽŠ SAV pripravuje priebežne s prácou na slovníku.

PhDr. Klára Buzássyová, CSc.

Systémový slovník slovenčiny

Vychádzajúc z potrieb školskej praxe, ktorá má žiakom a študentom poskytnúť pohľad na lexikálne jednotky (ďalej LJ) ako na zložky bohato štruktúrovaného systému, rozhodol sa kolektív pracovníkov katedry slovenského jazyka FF UK spolu s ďalšími spolupracovníkmi spracovať slovnú zásobu slovenčiny v súlade s týmito potrebami. V priebehu tohto roka pripravuje kolektív text koncepcie *Systémového slovníka slovenčiny* (je to súčasne grantová úloha), ktorý plánuje koncom roka predložiť odbornej verejnosti na oponentúru.

Cieľom pripravovaného slovníka je nielen systémovo opísať jednotlivé jednotky lexikálneho systému slovenčiny, ale predovšetkým predstaviť ich ako prvky systému v celej zložitosti vnútorných a vonkajších (paradigmatických a syntagmatických) významových aj formálnych vzťahov.

Slovník by mal obsahovať obmedzenú množinu LJ reprezentujúcich jadro slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny. Slovníková stať bude spracovaná tak, aby predstavovala nielen komplexný opis LJ ako zložky lexikálneho systému slovenčiny, ale aby zároveň prinášala poznatky potrebné z hľadiska školskej praxe. Heslové slovo bude

preto rozdelené na slabiky, zvislými čiarami sa vyčlení koreňová morféma. Morfologické údaje budú s ohľadom na školskú prax širšie, uvedú sa napríklad aj údaje o skloňovacom a časovacom vzore. Samostatnú časť diela budú tvoriť stručné a širokej verejnosti zrozumiteľné pravidlá slovenského pravopisu, rozšírené o stručný prehľad tvaroslovia. Pri slovesách bude pri jednotlivých významoch uvedený vetný vzorec. Slovníková stať bude obsahovať aj relevantné údaje z oblasti výslovnosti. Pri výklade významu LJ sa bude postupovať systémovo, na výklad LJ so špecifickejším významom sa použijú LJ s veľkým rozsahom a chudobným obsahom.

Po výklade bude nasledovať bohatá, hierarchicky usporiadaná exemplifikácia, v ktorej sa LJ predstaví v celej bohatosti syntagmatických vzťahov v kombinácii s paradigmatickými vzťahmi synonymie a antonymie. Napríklad po exemplifikácii *ísť do, k, ďalej, dnu* budú v zátvorke uvedené synonymá **<prichádzať, vchádzať, približovať sa, blížiť sa>**.

V odôvodnených prípadoch sa pri spracúvanej LJ uvedú údaje o jej pôvode, historickej podobe či o jej historickom význame. Nárečová podoba LJ sa uvedie pri jej väčšej územnej rozšírenosti v rámci synoným.

Všetky LJ systémovo usúvzťažnené s heslovými LJ budú navyše tvoriť samostatnú časť slovníka, spracovanú formou odkazov.

PhDr. Eva Tibenská, CSc.

Teoretické východiská a problémy valenčného slovníka slovenských slovies *(Tézy)*

Valenčný slovník slovenských slovies ako jeden z výstupov riešenia grantovej úlohy *Výskum morfematickej a valenčnej štruktúry lexikálnych jednotiek* (č. 2/1549/94).

Teoreticko-metodologické východiská valenčného slovníka: valenčná teória (Helbig, Scheahel, Schumacher a i.), teória vetných vzorcov (Daneš, Hlavsa a i.), sémantická klasifikácia slovenských slovies (Sokolová).

Polysémia slovesných lexém a jej vzťah k valenčnému potenciálu.

Slovesné doplnenia obligátne, potenciálne a fakultatívne. Postavenie ľavointenčného participanta vo valenčnej schéme.

Problémy tzv. obligátnych konštrukčných doplnení slovesa (neintenčných datívnych participantov).

Vzájomný vzťah uplatňovania substitučných syntaktických pravidiel a zmeny valenčnej štruktúry slovesa.

Výstavba hesla vo valenčnom slovníku.

Doc. PhDr. Jolana Nižníková, CSc.

Ku koncepcii morfematického slovníka slovenského jazyka

V rámci grantovej úlohy *Výskum valenčnej a morfematickej štruktúry lexikálnych jednotiek* na FF UPJŠ v Prešove pripravujeme *morfematický slovník slovenského jazyka* (autori G. Moško — M. Sokolová — F. Šimon).

Východiskom segmentácie slovnej zásoby slovenčiny sa stali teoretické práce J. Horeckého a J. Bosáka, Retrográdní morfematický slovník češtiny E. Slavíčkovej (1975), Slovar russkogo jazyka A. I. Kuznecovej a T. F. Jefremovej i ďalšie štúdie zamerané na morfematickú analýzu lexikálnych jednotiech.

Morfematický slovník pripravujeme ako dvojzväzkové dielo. Prvý zväzok bude obsahovať teoretickú časť a vlastný slovník usporiadaný podľa abecedy. Druhý zväzok bude slovníkom morfém (lexikálnych, derivačných, modifikačných, prefixoidov). Rozsah slovníka bude tvoriť slovná zásoba *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*, resp. *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991) doplnená o niektoré slová zo *Slovníka slovenského* jazyka, *resp. Retrográdneho* slovníka *slovenčiny* J. Mistríka.

Pri uvažovaní o segmentácii prevzatých slov vychádzame z faktu, že prevzaté slová sú súčasťou slovnej zásoby spisovnej slovenčiny a niet dôvodu (okrem náročnosti segmentácie) ich z tejto problematiky vyčleňovať. Všetky slová v slovníku charakterizujeme: domáce slovo, prevzaté slovo, zložené slovo (kompozitum), zložené z domácich a prevzatých lexikálnych morfém, slovo s prefixoidom alebo sufixoidom, vlastné meno alebo slovo utvorené od vlastného mena, nejasná morfematická štruktúra, skratkové slovo a pod. Jednoznačné a potenciálne hranice odlišujeme graficky: jednoznačné hranice spojovníkom, rozširujúce jednoznačné segmenty znakom =, potenciálne hranice hranatou zátvorkou (*re-ak[c]=i-a*), okrúhlou zátvorkou rekonštruujeme lexikálnu, resp. derivačnú morfému (*bra(t)-ček-0), ex-(s)ek-úc=i-a, in=te(l)-lig-enc=i-a*).

Morféma ako najmenšia významová jednotka je nositeľkou lexikálneho, derivačného a gramatického, len zriedkavo lexikálno-gramatického významu. Nositeľom lexikálneho významu sú lexikálne (koreňové) morfémy. Tie sú v slovách pomerne dobre vydeliteľné a identifikovateľné napriek ich častej variantnosti, resp. supletívnosti. Derivačné morfémy sú nositeľmi slovotvorného významu. Podľa postavenia v slove ich delíme na prefixálne (*vý-ber-0*), sufixálne (*prac-ov-a=ť, uč-i=teľ-ka*), postfixálne (*k[t]-o-koľvek*), rozštiepené (*ú-zem-ie*), rozložené (*po-sp-a=ť si*) a samostatné (*ven-ov-a=ť sa*). Osobitne vyčleňujeme prefixoidy a sufixoidy. Tie s lexikálnymi morfémami utvárajú kvázikompozitá, ktoré sú zväčša bližšie ku kompozitám než k derivátom.

Okrem lexikálnych, derivačných a gramatických morfém vydeľujeme segmenty bez významu, ktoré ich rozširujú. Podľa J. Bosáka sú to submorfémy a realizácie submorfy. Segmenty, ktoré odstraňujú hiát alebo majú inú fonologickú funkciu, nazývame spájacími (interfigovanými) submorfami (*Kóre-j=ec-0, pi-j-an-0*). Ako interfixy hodnotíme hlavne tzv. spájacie (konektívne) submorfémy, ktoré spájajú dve lexikálne morfémy (*vod-o-vod-0, psych-o-lóg-i-a*). Okrem uvedených funkcií submorfémy najčastejšie rozširujú lexikálne, resp. derivačné morfémy: v slove *ak[c]=i-a* pokladáme za rozširujúci segment reziduálnu submorfu =*i*, ktorá rozširuje predchádzajúcu lexikálnu morfému, resp. derivačnú morfému (*kon-kur-enc=i-a*). Derivačné morfémy sú niekedy rozšírené submorfémami často homonymnými s derivačnými morfémami (*štúr-ov=ec-0,*

lex-ik-ál=n-y, leg-end-ár=n-y, pro-kur-at=úr-a). Ako segmenty rozširujúce jadrové morfémy hodnotíme aj tematické submorfémy, zaraďujúce slovesá do časovacích typov (*uč-i=ť, uč-i=teľ-0, stav-i=teľ-0, hlás-a=teľ-0*).

Doc. PhDr. Gustáv Moško, CSc.

Metodologické problémy tvorby slovotvorného slovníka slovenčiny

V poslednom čase niektorí vedúci slovenskí jazykovedci vyjadrili mienku, že tvorenie slov patrí k najmenej spracovaným čiastkovým systémom súčasnej slovenčiny. I keď toto tvrdenie v takejto vyhranenej podobe neobstojí, predsa len odráža potrebu mať naporúdzi také komplexné spracovania tejto oblasti, akými disponujú iné slovanské jazyky či už v špecializovaných, neraz aj niekoľkozväzkových monografických prácach (čeština, poľština, chorvátčina, slovinčina) alebo v podobe rozsiahlych súčastí syntetických gramatík (k spomínaným jazykom možno pridať ruštinu, ukrajinčinu, bulharčinu), prípadne v podobe hniezdových slovotvorných slovníkov (nateraz ruština a poľština, nerátame sem morfematické ani retrográdne slovníky, tie majú iné základné určenie a ich súvis so slovotvorbou je len nepriamy). Na druhej strane teoretické poznatky o tvorení slov dospeli v súčasnosti už na takú úroveň, že ich využitím možno spracovať slovotvorný systém na doteraz nerealizovanom stupni komplexnosti.

Predstava takéhoto komplexného spracovania by mala smerovať k tomu, aby sa slovotvorný systém vo svojej invertárovej i štruktúrnej zložke zachytil v relatívnej (hoci pochopiteľne vždy len približnej) úplnosti a aby sa pritom minimalizovali nedostatky doterajších dvoch základných metodických prístupov: deskriptívneho, založeného na opise slovotvorných typov a kategórií, a lexikografického, založeného na zachytení lexikálneho materiálu v podobe slovotvorných hniezd. Problémom prvého prístupu je, že opis podľa slovotvorných typov a kategórií sa netýka celej lexiky, pretože slovotvorne nemotivované slová sa z takéhoto opisu vymykajú. Pritom aj ony sú zväčša aktívnou súčasťou slovotvorného systému vo funkcii motivujúcich slov (motivantov). Tento nedostatok sa prekonáva v hniezdových slovotvorných slovníkoch, kedže východiskovými jednotkami jednotlivých slovotvorných hniezd sú temer napospol slovotvorne nemotivované slová. Skúsenosti z jestvujúcich hniezdových slovníkov však ukazujú, že takéto zachytenie zasa nemôže v adekvátnej hĺbke znázorniť konkrétne formálno-sématické vzťahy medzi motivačne spätými lexémami. Hniezdový slovotvorný slovník je potom skôr zoznamom slov s graficky znázornenými, ale bližšie nešpecifikovanými vzťahmi medzi motivantmi a motivátmi. Pri deskriptívnom prístupe opisu je teda opis neúplný kvalitatívne.

Pokusom o preklenutie týchto nedostatkov je predstava nového typu *slovotvorného* (adekvátnejším názvom by vari bolo *motivačného*) *slovníka*, ktorého cieľom je podať čo najúplnejšiu pozitívnu aj negatívnu charakteristiku formálnu i slovotvornosématickú každého jednotlivého slova, ktoré je v slovníku uvedené ako heslové. Takýto slovník by teda mal štruktúru tradičného slovníka s abecedným radením hesiel, pričom tradičné lexikografické údaje, ktoré poskytuje napr. výkladový slovník by tu mali byť nahradené systémovým, podľa presného a jednotného poradia uvedeným výkladom všetkých slovotvorne relevantných parametrov príslušného heslového slova. Podľa aktuálnej predstavy by heslo v slovotvornom slovníku obsahovalo tieto údaje, resp. parametre:

HESLOVÉ SLOVO a jeho diagnostická parafráza:

1. slovný druh a jeho sématicko-gramatická špecifikácia;
2. motivovanosť — nemotivovanosť;
3. motivant (-y);
3.1. vzťah motivant — motivát;
3.2. slovný druh motivanta;
3.3. charakter motivátu vyplývajúci z 3.2.;
4. slovotvorný základ;
4.1. alternácie;
4.2. spájacia morféma (pri kompozitách);
5. slovotvorný formant;
5.1. druh formantu;
5.2. príp. variantnosť formantu;
6. slovotvorný postup;
7. slovotvorný vzorec;
8. motivačný význam;
9. slovotvorný význam;
10. príslušnosť do onomaziologickej kategórie;
11. typ onomaziologickej kategórie;
12. celková charakteristika (súhrnná):
13. príklady slov zo slovotvorného typu;
14. motivačná intencia (schematické znázornenie motivovanosti a aktívneho motivačného potenciálu — miesto slova v slovotvornom hniezde).

Nateraz sa plánuje rozsah slovníka približne v rozsahu *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*. Na túto lexikografickú časť by nadväzovala časť štruktúrno-štatistická, zhŕňajúca v kvantitatívnych ukazovateľoch všetky údaje, ktoré tvoria explikačnú časť analyzovaných heslových slov. Išlo by o rozšírený inventár tých údajov, ktoré sme uviedli v štúdii Pokus o komplexný kvantitatívny význam slovotvorného systému slovenčiny pomocou počítača (1990).

Doc. PhDr. Juraj Furdík,CSc.

Slovník z bernolákovského obdobia

Obdobie prvého kodifikovaného slovenského spisovného jazyka si svojím významom pre rozvoj moderného slovenského národa zaslúži, aby sa jazyk jeho duchovných a kultúrnych predstaviteľov podrobne analyzoval a lexikograficky spracoval, a to i napriek tomu, že jestvuje Bernolákovo monumentálne šesťzväzkové slovníkové dielo

Slowár slowenski, česko-latinsko-ňemecko-uherski (1723—25). Táto významná úloha by pripadla kolektívu spracúvajúcemu obdobie vývinu slovenského jazyka od 11.—18. storočia v podobe *Historického slovníka slovenského jazyka* (prvé dva zväzky už vyšli — 1991, 1992; ďalšie dva sú pripravené do tlače). Perspektívna úloha spracovať bernolákovské obdobie úplne logicky a prirodzene nadväzuje na terajšiu hlavnú úlohu kolektívu, na HSSJ, ktorého časové rozpätie siaha po koniec 18. storočia, čiže organicky by mal nadviazať na predchádzajúce obdobie spracovaním slovníka jednotlivých autorov z bernolákovského obdobia. Úloha je naliehavá tým viac, že toto mimoriadne významné obdobie v dejinách nášho národa, teda i jazyka, nebolo doteraz kompletne spracované. Diskutabilné je zaradenie Bernolákovho Slovára do pramennej základne slovníka (podľa nášho názoru by tam nemal byť zaradený, ale sú aj iné názory). Slovár je totiž k dispozícii, aj keď iba v niekoľkých exemplároch. Osobitnú úlohu zohral v dejinách slovenského jazyka a literatúry J. I. Bajza, ktorý vytvoril svoj vlastný jazyk a predstavoval akéhosi predchodcu (so všetkými známymi peripetiami) bernolákovcov. Významná časť jeho diela však tvorí pramennú základňu HSSJ. Bajzovo dielo by teda takisto nemalo byť spracované v bernolákovskom slovníku. Možno uvažovať o osobitných slovníkoch J. Hollého a J. Fándlyho, ktorí patria medzi najvýznamnejších bernolákovských autorov. Keby sme však urobili slovníky týchto dvoch autorov, slovník ostatných bernolákovcov by bol veľmi oklieštený aj kvalitatívne aj kvantitatívne, ak by sa vôbec pristúpilo k jeho koncipovaniu. Dôležité je, aby bola tvorba bernolákovcov predstavená komplexne v jednom slovníku (s výnimkou Bernolákovho Slovára).

Ak porovnáme bernolákovčinu so štúrovčinou, ich vzájomný vzťah je veľmi úzky a organický, pretože obidve vznikli na základe procesu formovania slovenského národa, pričom predstavujú dva rozličné vývojové stupne. Pri analýze bernolákovského hnutia treba brať do úvahy aj vývoj v samotnom hnutí. Bernolákovčina sa používala ako spisovný jazyk viac ako 60 rokov a zasiahla tri generácie. Prvú generáciu reprezentuje A. Bernolák a J. Fándly (činnosť *Slovenského učeného tovarišstva)* — 80. roky 18. storočia až 20. roky 19. storočia, ďalej je to generácia J. Hollého, M. Hamuljaka a ďalších (činnosť *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej*) — 20.—30. roky 19. storočia. Po uzákonení spisovnej slovenčiny Ľ. Štúrom sa časť bernolákovcov pridáva k nemu a časť zostáva na pôvodnej platforme. Táto tretia generácia (40. roky 19. storočia) už vyznieva do stratena.

Ťažiskom materiálovej základne slovníka by boli ľudovýchovné, náboženské a iné spisy J. Fándlyho, básne a preklady J. Hollého, Palkovičov preklad Biblie. Ďalej by to mali byť pôvodné diela a preklady iných bernolákovských autorov (predovšetkým A. Benčiča, M. Bielika, A. V. Gazdu, M. Klimka, A. Kubicu, M. Kyselého, A. Rudnaya, V. Šimka a ďalších). Nemuseli by sa spracovať diela bernolákovcov, ktoré vyšli pred r. 1787, a diela bernolákovcov neskorších generácií (napr. M. Hamuljaka, Š. Klempu, A. Ottmayera, M. Rešetku a ďalších).

Cieľom navrhovaného projektu by malo byť v slovníkovej podobe spracovať diela bernolákovcov podľa uvedeného návrhu.

Veľkou pomocou je práca I. Kotvana *Bibliografia bernolákovcov* z r. 1957, ktorá zachytáva 105 bernolákovcov a 52 anonymov. Mnoho diel je napísaných po latinsky, mnohé sú neprístupné, takže tým sa počet diel zredukuje. Takisto možno využiť prácu

H. Radvániho *Slovenské učené tovarišstvo* z r. 1992 a ďalšie práce M. Vyvíjalovej, J. Tibenského, P. Horvátha a iných.

Prvou etapou pri spracúvaní tohto materiálu bude zhromaždiť ho postupne v našom ústave. Pôjde o diela nachádzajúce sa v Univerzitnej knižnici i v ostatných knižniciach v Bratislave, v knižnici Literárneho archívu Matice slovenskej v Martine, v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne, v ďalších knižniciach v Skalici, v Banskej Štiavnici, v knižniciach farských úradov na celom Slovensku. Ďalšou úlohou bude zhromaždiť materiál nachádzajúci sa mimo územia Slovenska (napr. v Budapešti, v Brne, v Prahe a inde).

Druhou etapou bude excerpcia týchto diel pomocou našej počítačovej techniky. Neradi by sme postupovali tradičnou metódou excerpcie. Situáciu nám uľahčí ohraničený kánon pamiatok.

Treťou etapou bude vypracovanie koncepcie slovníka a štvrtou etapou vlastné koncipovanie hesiel. Viaceré etapy prác na slovníku sa budú prelínať, resp. prebiehať súčasne.

Spracovanie *slovníka slovenskej slovnej zásoby z bernolákovského obdobia* je nevyhnutné z hľadiska kompexného spracovania dejín slovenského jazyka.

PhDr. Jana Skladaná, CSc.

Spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov

Zo samotnej špecifiky vlastných mien vyplýva, že v ich podobách sú zafixované doklady na javy zo starších období vývinu jazyka. Ich funkcie, ale aj napr. strata významovej priezračnosti, spôsobená irelevantnosťou pôvodného lexikálneho významu, brzdia vývin propriálnej vrstvy slovnej zásoby v porovnaní s apelatívnou vrstvou. Preto pri súčasných vlastných menách možno pozorovať a skúmať javy, ktoré súčasný dialektologický výskum nemôže zachytiť.

Po skončení súpisu slovenských terénnych názvov a po vybudovaní kartoték na prípadné monografické, jazykovozemepisné, typologické, porovnávacie a iné spracovanie treba v prvom rade sprístupniť slovné bohatstvo slovenských terénnych názvov. Toto slovné bohatstvo doteraz nepoznajú ani historici jazyka ani dialektológovia ani slavisti. Rozsiahly onymický materiál nemá totiž význam iba pre poznanie onymických systémov slovenského jazyka, ale aj pre lexikálno-sémantickú interpretáciu slovnej zásoby slovenčiny, pre interpretáciu slovotvorných postupov a procesov a pre porovnávaciu slovanskú lexikológiu vôbec.

Materiálovú základňu *spracovania lexiky slovenských terénnych názvov* (ale aj iných výskumov a analýz) tvoria názvy zozbierané prakticky z celého územia Slovenska, získané

a) súpisovou (anketovou) akciou uskutočnenou v rokoch 1966—1975;

b) z diplomových a seminárnych prác poslucháčov filozofických a pedagogických fakúlt z rokov 1965—1975 a z kolektívnych terénnych výskumov, ktoré boli súčasťou piatich seminárov o heuristickom výskume vlastných mien v rokoch 1973—1977, zorganizovaných Slovenskou onomastickou komisiou;

c) z publikácií, štúdií a článkov onomastických, jazykovedných, etnografických, historických, vlastivedných, turistických a i. zhruba od 80. rokov minulého storočia;

d) z ankety Slovenskej muzeálnej spoločnosti z 90. rokov minulého storočia (z viac ako 400 obcí);

e) z katastrálnych máp.

Súpisová akcia a intenzívne organizovanie zbierania materiálu pomocou diplomových a seminárnych prác vysokoškolákov sa v podstate skončili do roku 1975. Potom sa vybudovali kartotéky, heslár, materiál sa pripravil na lexikografické i kartografické spracúvanie, vyhotovilo sa viac ako 300 pracovných máp (s úplnou sieťou v mierke 1:400 000) s výskytom jednotlivých lexém, formantov i základov slov v slovenských terénnych názvoch. Kartotéka sa využíva na rozličné ciele: ako materiálová základňa na vypracovnie štúdií a článkov a pri štandardizovaní slovenského geografického názvoslovia na mapách väčších mierok. Využívajú ju aj historici a archeológovia.

Na ukážkových schematizovaných mapkách možno demonštrovať predovšetkým dostatočnú hustotu zachytených javov, vyskytujúcich sa hromadne, napr. slovo *valal* v slovenských terénnych názvoch na východnom Slovensku i možnosť zachytenia areálov výskytu, resp. pôvodného výskytu nielen príznakových a iba v niektorých slovenských nárečiach doložených alebo v apelatívnej zložke slovnej zásoby vôbec nedoložených slov a javov, ale aj takých lexikálnych jednotiek, ktoré sa pôsobením spisovného jazyka stali súčasťou aspoň pasívnej a v niektorých prípadoch aj aktívnej slovnej zásoby prakticky na celom Slovensku. Znázornené areály výskytu jednotlivých slov v terénnych názvoch ukazujú nerovnaké využitie týchto lexikálnych jednotiek na slovenskom jazykovom území a súčasne iste aj pôvodné areály ich výskytu ako apelatív, napr. v slove *mokraď* a jeho derivátoch.

Na vybratých príkladoch možno ukázať aj špecifické archaické gramatické javy, napr. v názvoch typu *V laziech, Pri ceriech, Na vrsiech* (lok. pl.) alebo *Nad nivý, Za drahý, Za Patočiný, Medzi chrasťí, Nad Kukučký, Pod Hlinký, Pod Kopaničký* (inštr. pl.) a pod.

Možno ukázať vývin produktivity jednotlivých prípon so špecifickým príznakom miesta (i iných). Konfrontácia slovenských terénnych názvov typu *Brište, Brisko* s inými názvami tohto typu (*Konopište — Konopisko, Uhlište — Uhlisko* a pod.) ukazuje, že v minulosti mala prípona *-ište* oveľa väčšiu frekvenciu ako v súčasnej slovenčine (*konopište* 10 %, *uhlište* 20 %, *brište* 40 %) (Majtán, 1983).

Základná koncepcia lexikograficko-areálového spracovania lexiky slovenských terénnych názvov v toponymickom slovníku vychádza z predpokladu, že to nebude všestranné a komplexné spracovanie tohto rozsiahleho a mimoriadne bohatého materiálu, ale kombinované lexikografické a areálové spracovanie tohto slovného bohatstva.

Spracovanie jednotlivých slov nemôže byť rovnaké. Bude treba použiť rozličné spôsoby spracovania, množstvo a výber dokladov z jednotlivých typov názvov, spôsob uvádzania údajov o pôvode a o inoslovanských paralelách, uvádzanie historických dokladov, rozmanité spôsoby opisu areálov výskytu, lokalizácie, spôsob spracovania mapiek a pod.

Lexikografické spracovanie bude spočívať v tom, že sa slovníkovým spôsobom (v abecednom slovníku) zachytí apelatívna lexika doložená v súčasných slovenských

terénnych názvoch. Nespracuje sa lexika, ktorá sa do terénnych názvov dostala prostredníctvom osobných mien a z osobných mien utvorených osadných názvov, ani lexika cudzích (nemeckých, maďarských) názvov, ktorá sa aspoň načas neprevzala do apelatívnej slovnej zásoby slovenčiny. Apelatívna lexika ojkonymie sa môže využiť iba na konfrontáciu. Toponymický materiál z územia goralských nárečí poľského pôvodu na Orave a na Spiši a z ukrajinsko-rusínskych nárečí na severovýchodnej časti východného Slovenska sa využije so zreteľom na to, že areály a hranice jednotlivých javov a lexém sa nekryjú s areálmi a hranicami národných jazykov, nárečí a nárečových skupín, ako aj so zreteľom na viaceré spoločné a prechodné javy. Pri konfrontácii týchto našich východísk (Majtán, 1968, 1977, 1983) s koncepciou spracovania poľskej toponymickej lexiky (Borek, 1972, 1979) vidno, že sú veľmi blízke, v zásade sa zhodujú.

Areálový spôsob spracovania tejto lexiky spočíva v tom, že sa názorne, zväčša na schematizovaných mapkách zachytáva geografické rozšírenie jednotlivých slov a javov.

Náčrt koncepcie spracovania lexiky slovenských terénnych názvov bol publikovaný (Majtán, 1983). Realizácia projektu sa môže stať významným prínosom pre poznanie slovného bohatstva nášho národného jazyka aj pri ďalších výskumoch v oblasti slovenskej i slovanskej slovnej zásoby.

Literatúra

BOREK, H.: W sprawie badań nad polskim słownictwem toponimicznym. In: Atlas onomastyczny Słowiańszczyzny. Księga referatów z konferencji Wrocław 1—3 VI 1970. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1972, s. 43—53.

BOREK, H.: Założenia Słownika polskich wyrazów toponimicznych. Onomastica, 24, 1979, s. 5—17.

MAJTÁN, M.: K výskumu slovenskej mikrotoponymie. Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 205—215.

MAJTÁN, M.: Slovná zásoba slovenských terénnych názvov. Slovenská reč, 42, 1977, s. 162—168.

MAJTÁN, M.: Slovníkovo—areálové spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov. Slovenská reč, 48, 1983, s. 199—206.

PhDr. Milan Majtán, CSc.

O niektorých aspektoch realizácie projektu celonárodného nárečového slovníka

1. Idea slovníkového spracovania celonárodnej nárečovej lexiky nie je v slovenskej dialektológii nová — pri rozličných príležitostiach sa proklamovala potreba nárečové-

ho slovníka, no ku konkrétnej realizácii plánov nedošlo. Komplexná a cieľavedomá príprava celonárodného *Slovníka slovenských nárečí* (ďalej *SNN*) sa začala vlastne až r. 1971, keď vedenie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV zaradilo projekt *SNN* do plánu základného výskumu. Úsilie pracovníkov participujúcich na plnení tejto výskumnej úlohy sa sústredilo najmä na zabezpečenie systematického získavania nárečovej lexiky (budovanie kartoték) a prípravu koncepcie diela.

1.1. Odborná a metodologická primeranosť zvolenej koncepcie sa posudzovala pri dvoch oponentúrach, na dvoch dialektologických konferenciách a pri ďalších príležitostiach doma i v zahraničí; teória i prax celonárodného *SNN* (jeho ukážkového zväzku i I. zväzku) je nepochybne najsledovanejšou časťou súboru slovníkov národného jazyka. Skúsenosti získané pri tvorbe I. zväzku *SNN* (heslá písmen A—K sú skoncipované a pripravené — vo forme tlačových podkladov — na vydanie) potvrdzujú, že zvolená koncepcia zodpovedá cieľu i poslaniu diela. Lexikografická prax overila a preverila primeranosť a opodstatnenosť prijatých teoreticko-metodologických východísk slovníka. Je prirodzené, že pri konkrétnej konfrontácii teórie a praxe (pri realizácii koncepcie) sa prejavili aj isté problematickejšie miesta; niektoré z nich chceme pripomenúť aj pri tejto príležitosti.

2. Doterajšia prax potvrdila tézu, podľa ktorej má pre tvorbu celonárodného nárečového slovníka prvoradý význam správne určenie (vymedzenie, definovanie) nárečového slova, ktoré priamo súvisí s voľbou najvhodnejšieho typu takéhoto diela. V koncepcii *SNN* sa neuplatnili postupy vychádzajúce z pozitivistickej registrácie všetkej lexiky, používanej pri jazykovej komunikácii na vidieku. Najnovšie výskumy ukázali, že pri bežnom komunikačnom akte nositeľ nárečia používa jazykové prostriedky s rozličnou útvarovou charakteristikou. Interferencia jazykových prostriedkov charakterizuje aj dialekty. V teórii *SNN* sa nepokladá za nárečové slovo každá lexéma, ktorú ľudia hovoriaci nárečím používajú vo svojom (rozličnými komunikačnými faktormi determinovanom) prejave.

2.1. Dilema úplný (systémový) — neúplný (diferenčný, selektívny, výberový) slovník sa v prípade *SNN* vyriešila jednoznačne v prospech druhej možnosti. Idea zostaviť tzv. úplný slovník (tezaurus) z územia celého národa je teoreticky diskutabilná a prakticky nerealizovateľná. Pritom tu nejde o uprednostňovanie čisto pragmatických aspektov; pred celonárodný nárečový slovník a jeho autorský kolektív nemožno stavať v primeranom časovom rozpätí (napr. v tvorivom období jednej generácie dialektológov) fyzicky nerealizovateľné úlohy. (Celonárodný *Słownik gwar polskich* sa napr. začal — v zošitoch — vydávať tak, že reálna perspektíva jeho dokončenia je približne 100 rokov). Plány zachytiť celú ľudovú slovnú zásobu so všetkými hláskovými variantmi a vyčerpávajúcimi údajmi o ich zemepisnom rozšírení (túto úlohu sčasti plnia jazykové atlasy) nerešpektujú komplexné teoretické a empirické poznanie. Idiolektné špecifiká nárečovej lexiky, ktoré sa dajú interpretovať ako fakty reči, nemožno zachytiť v slovníku spracúvajúcom fakty jazyka. Úplný slovník by navyše pri úsilí o totálnu inventarizáciu v nárečiach používanej lexiky prinášal veľa irelevantných údajov; na niektorých miestach by bol vlastne iba kópiou slovníka spisovného jazyka.

3. Heslové slová uvádzané v záhlaví heslovej state *SNN* majú hláskovo a pravopisne normalizovanú (štandardizovanú, pospisovnenú) podobu. Nárečové slová, ktoré

nemajú (formálny) spisovný ekvivalent (zaregistrovaný v niektorom slovníku spisovného jazyka, napr. v *Slovníku slovenského jazyka I—VI* redigovanom Š. Peciarom, príp. v nedokončenom *Slovníku spisovného jazyka slovenského* A. Jánošíka a E. Jónu, ktorý spracúva heslá písmen A—J) sa uvádzajú v takej podobe, ktorú by mali mať (po realizácii príslušných hláskových zmien) v spisovnom jazyku. Nárečové lexémy bez formálnych znakov nespisovnosti sa neupravujú; stávajú sa heslovým slovom. Nárečová podoba ostáva heslom aj v tých prípadoch, keď má spracúvané slovo nejasnú etymológiu.

3.1. Územná diferencovanosť nárečí sa prejavuje na všetkých jazykových rovinách. Niekedy nie je preto možné z lexikologických ani lexikografických dôvodov zaradiť pod jedno heslové slovo všetky v kartotéke doložené hláskové či tvarové varianty (podoby s nejasnou etymológiou, nepravidelným hláskovým vývinom, zvukomalebne diferencované expresíva, nárečové slová s nerovnakým stupňom lexikalizácie príslušného územného hláskového variantu), a preto sa v *SNN* uvádzajú aj tzv. spoluheslá (napr. *chlieb m.* i *chleba m. i s.* a pod.). V niektorých prípadoch je náročné určiť presnú hranicu medzi istými fonetickými a morfologickými procesmi a lexikalizáciou príslušného hláskového variantu, ktorá je završením tohto procesu (a dôvodom vyčleniť spoluheslo, príp. samostatné heslo). Autorský kolektív *SNN* pokladá túto zložku lexikografickej práce za jednu z oblastí, v ktorej môže vzniknúť isté napätie medzi koncepciou a vlastnou realizáciou projektu.

4. *SNN* spracúva aj nárečovú frazeológiu. Pri lexikografickej inventarizácii sa aplikujú poznatky o rozčleňovaní frazeologických jednotiek na tri skupiny. Úsilie o tzv. úplné zachytenie nárečovej frazeológie — podobne ako úsilie o totálny tezaurus — nie je v súčasnosti reálne; okrem iného chýba potrebná materiálová základňa (špeciálne frazeologické slovníky jednotlivých nárečových oblastí). Frazeologické jednotky sa v *SNN* uvádzajú za osobitnou značkou (symbolom) v rámci príslušného významu heslového slova. Štandardizovaná (pospisovnená) podoba spracúvaných frazém sa neutvára; uvádzajú sa iba doložené nárečové podoby. Významy v *SNN* zaregistrovaných frazém sa vysvetľujú pri všetkých plnovýznamových členoch frazeologickej jednotky. Variantné frazémy (napr. hláskovo či lexikálne diferencované prirovnania) sa vysvetľujú spoločne; jednotlivé (príslušne lokalizované) variantné podoby sa oddeľujú od seba čiarkami.

4.1. Výsledná podoba I. zväzku *SNN* dokázala, že (neskorá) počítačová podpora tohto celonárodného lexikografického projektu mala svoje opodstatnenie aj v oblasti prezentovania frazeológie. V celom projekte sa totiž uplatnila zásada používať čo najjednoduchšie programové nástroje a vhodnou voľbou údajových štruktúr umožniť využívanie štandardných systémových prostriedkov. Za príslušným symbolom uvádzanú frazeológiu možno generovať (a v budúcnosti využiť napr. pri príprave frazeologického nárečového slovníka a pod.) vtedy, ak je spracovaná jednotným (formalizovaným) spôsobom. Preto bolo potrebné upraviť písanie dokladov: všetky v *SNN* zaregistrované frazeologické jednotky sa (na rozdiel od pôvodného zámeru) uvádzajú malým písmenom.

5. Jednou z typických vlastností lexikografických projektov je ich dlhodobosť. Príprava slovníka si často vyžaduje niekoľkoročné sústredené úsilie autorského kolektívu; pri viaczväzkových dielach ide aj o desaťročia. Je prirodzené, že dochádza aj

k zmenám autorského kolektívu. Skúsenosti z tvorby *SNN* ukazujú, že príprava autora je zložitou a mnohostrannou úlohou. Dopracúvanie hesiel pri definitívnej príprave a úprave hesiel do tlače je vhodnou príležitosťou na postupnú „asimiláciou" nových autorov.

5.1. Je nepochybné, že v *SNN* prezentované výsledky poznávacej (analyzujúcej i syntetizujúcej) činnosti kolektívu najspoľahlivejšie preverí a overí prax, t.j. využívanie a používanie diela v ďalšej práci. Doterajšie poznatky z koncipovania hesiel však dokazujú, že je to mimoriadne náročná — no málo transparentná i oceňovaná — výskumná činnosť. Autor musí eliminovať evidentné lapsusy východiskového materiálu z kartoték (napr. omyly vzniknuté pri tzv. hlavičkovaní excerpčných lístkov, t.j. pri zaraďovaní nárečových fonetických variantov pod predpokladanú heslovú podobu), neúnavne overovať a konfrontovať pripomienky redaktorov i jednotlivé doklady v širokej literatúre, príp. v iných fondoch, vedieť preklenúť rozličné aspekty kolektívneho autorstva. Je prirodzené, že tieto (nenávratné) investície musia byť spontánne; autorom ich nemožno imputovať. Práca na takom špecifickom kolektívnom diele, akým je *SNN*, vyžaduje zaangažovanú tvorivosť a invenciu, schopnú prekonávať strohý lexikografický schematizmus.

PhDr. Ivor Ripka, CSc.

Synonymický slovník slovenčiny

V tomto roku sa končia práce na *Synonymickom slovníku slovenčiny*, ktorý je prvým veľkým slovníkom podávajúcim obraz o slovnej zásobe z hľadiska významovej blízkosti, t.j. z hľadiska synonymie. Jeho predchodcom je *Príručný slovník diferenciálny a synonymický* Jána Garaja (1937) a školský *Malý synonymický slovník M.* Pisárčikovej a Š. Michalusa (1973).

Cieľom akademického synonymického slovníka je jednak vedecký opis lexikálnej synonymie a jednak sprístupnenie verejnosti jednej z najbohatších a komutikatívne najdôležitejších zložiek slovnej zásoby. Slovník má viesť k zvýšeniu kultúry reči a má byť pomôckou pri orientácii v štylistickom využívaní jazykových prostriedkov.

Rozsah slovníka reprezentuje okolo 35 000 hesiel, z čoho asi 15 000 tvoria rozpracované rady, ostatné heslá majú podobu odkazov. Koncepcia slovníka vychádza zo širšieho chápania synonymie, usilujúc sa podať čo najširší záber z okruhu významovo totožných, blízkych alebo príbuzných slov. Z koncepcie vyplýva, že sa v značnej miere zachytávajú aj javy majúce povahu čiastočnej synonymie. Sú to synonymá zviazané rodovo-druhovým (generickým) vzťahom a vzťahom intenzifikácie a špecifikácie. Vychádza sa tak v ústrety používateľovi, ktorému sa v mysli ľahšie vybaví výraz označujúci všeobecný pojem, ale ťažšie sa hľadá blízkoznačný jazykový prostriedok, v ktorom by sa zreteľnejšie odrážala istá špecifická črta danej skutočnosti.

Pri spracúvaní slovníkových hesiel — synonymických radov — sa vychádza z určenia dominanty ako slova, ktoré najpresnejšie a najpriamejšie vyjadruje význam

spoločný všetkým členom radu. Je to slovo, ktoré spravidla patrí do jadra slovnej zásoby a je štylisticky bezpríznakové. Stojí pri ňom výklad významu, ktorý svojou všeobecnosťou zahŕňa aj významy ďalších členov radu. Jemné významové rozdiely pri jednotlivých členoch radu sa komentujú, vysvetľujú v poznámkach za príslušnými synonymami. Synonymický vzťah medzi dominantou a členmi radu sa dokumentuje na príkladoch, ktoré majú povahu typických spojení, prípadne aj širších kontextov. Objasňovanie sémantických vzťahov dopĺňajú antonymá.

Keďže synonymia sa svojou podstatou dotýka štylistiky, je len prirodzené, že jednotlivé členy synonymických radov sa aj z tejto stránky osobitne charakterizujú. Normatívny zreteľ sa uplatňuje prostredníctvom vyznačovania nesprávnych (nespisovných) výrazov a subštandardnej lexiky.

Synonymický slovník slovenčiny sa predkladá verejnosti s vedomím, že mnohé teoretické i praktické lexikografické problémy majú aj iné, alternatívne riešenia.

PhDr. Mária Pisárčiková

Historický slovník slovenského jazyka

Predstavené dva slovníky (*Slovník slovenských nárečí* a *Synonymický slovník slovenského jazyka*) sú ešte len pripravené na vydanie. Výhodou predstavenia *Historického slovníka slovenského jazyka* je skutočnosť, že doteraz vyšli vo Vede už dva zväzky: I (A—J) v roku 1991 a II (K—N) v roku 1992. Práce na ďalších zväzkoch tohto diela priebežne pokračujú. Koncepcii tohto diela sa teda venovať nemusíme, povieme si však niekoľko slov k vzniku uvedeného slovníka a o práci na ňom.

Materiálová báza predstavovaného historického slovníka sa začala budovať v roku 1961. Návštevou a prácou v archívoch (domácich a zahraničných — v Maďarsku a Rumunsku) a v iných inštitúciách (Matica slovenská) sa získal dokladový jazykový materiál, ktorý sa excerpoval úplnou a výberovou excerpciou. Priebežne sa pripravoval náčrt prvej koncepcie slovenského historického slovníka. Išlo sprvu o koncepciu veľkého historického slovníka slovenského jazyka. Táto sa tvorila a vypracovala pod vedením doc. V. Blanára, predstavila sa v publikácii *Slovenský historický slovník z predspisovného obdobia. Ukážkový zošit.* Red. V. Blanár. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973. Po istom čase sa však ukázalo, že koncepcia slovníka uvedeného typu presahuje kádrové, materiálové, finančné a edičné možnosti. Začalo sa uvažovať o koncepcii slovníka stredného typu. V rokoch 1978—1986 sa sústredil kolektív slovníka na tvorbu a spresňovanie tejto koncepcie. Ustálil sa i názov budúceho diela *Historický slovník slovenského jazyka.* Autorský kolektív sa mohol v tom čase oprieť už o skúsenosti z koncipovania pokusných hesiel a tiež zohľadniť ohlasy na Slovenský historický slovník. Historici a iní bádatelia v oblasti dejín jazyka navrhujú rozšíriť časový rámec na 11.—18. storočie (11.—15. stor. predstavuje tak lexiku z propriálnej oblasti). V uvedenom čase sa vedúci úlohy menili (Š. Peciar — 1981, I. Kotulič v rokoch 1981—1983 a od r. 1984 M. Majtán).

Už som povedal, že prvé dva zväzky slovníka sú vonku. Zväzky III (O—P pochytka) a IV (P poihrať sa—pytlovať) sú autorsky i redakčne pripravené do tlače od r. 1993. Obidva zväzky sa prepísali do počítača, prebieha ich zalamovanie a súčasne sa robí konečná úprava po zalomení. Pôvodne tretí zväzok sa rozčlenil pre veľký rozsah hesiel písmen O a P. Práce na V. zväzku (R—U) pokračujú. Má sa dokončiť do konca roku 1995 (vtedy sa končí aj grant). Predpokladaný termín dokončenia celého diela je rok 1998.

Pokiaľ ide o ohlasy na *Historický slovník slovenského jazyka*, sú vcelku pozitívne. Prijatá koncepcia sa ukázala ako primeraná slovníku stredného typu. Vyskytujú sa však i recenzie, ktoré prijímajú uvedenú koncepciu a rešpektujú spôsob jeho spracovania, ale majú niektoré pripomienky (G. Gáfriková a L. Zgusta — USA). Pripomienky uvedených recenzentov nie sú však takého charakteru, že by vedeckú hodnotu slovníka popierali alebo narušili, dotýkajú sa iba jeho parciálnych otázok. G. Gáfriková sa vo svojich poznámkach o HSSJ (I, 1991) dotýka nekritického postoja autorov k časti uvádzaných dokladov (ich východiskom je Gavlovičova *Valaská škola mravúv stodola* — 1755), nenáležitého skracovania niektorých dokladov — vzniku sémantických nezmyslov alebo nedostatočného využitia materiálu v spracovaní hesla (napr. hesla *baba*). L. Zgusta (International Journal of Lexicography, 6, 1993, 1; Oxford Univ. Press) sa kriticky stavia k hodnoteniu niektorých lexém v slovníku. Ide mu o vzťah slovenčiny a češtiny. Informácie o českých lexémach a ich hodnotenie rieši slovník (I, 1991, s. 19) v časti koncepcie, kapitola 7. Na pripomienky L. Zgustu odpovedá v časopise Slavica Slovaca prof. V. Blanár.

PhDr. Rudolf Kuchar, CSc.

Budovanie automatizovaného korpusu slovenských textov

Charakter každého korpusu textov je určený radom faktorov, ktoré môžeme schematicky predstaviť v podobe sústavy aspektov. Aspekt je tvorený množinou príznakov najčastejšie dichotomického charakteru:

1) aspekt typu textov, ktoré korpus obsahuje: hovorený — písaný; publikovaný — nepublikovaný a mnohé ďalšie typy podľa situačných, tematických a štylistických kritérií (napr. verejná - súkromná komunikačná sféra; zaradenie textov podľa odbornosti; zaradenie textov podľa žánrov);

2) aspekt typu korpusu podľa rozličných príznakov: jednojazyčný — viacjazyčný; všeobecný — špecializovaný (napr. právnické texty, texty jedného autora, nárečové texty a pod.); historický - súčasný;

3) aspekt zhromažďovania materiálu: oportunistický prístup (prijíma sa všetok dostupný materiál zapísaný na disketách) — selekčný prístup (zhromažďovanie sa uskutočňuje podľa vopred vypracovanej schémy);

4) aspekt spracovania textu pomocou programov: základné programové vybavenie (interaktívne ovládanie, vyhľadávanie foriem, zisťovanie frekvencie, tvorba konkordancií) — špecializované programové vybavenie (lemmatizátor, syntaktický analyzátor, poloautomatizované značkovanie textu, programové nástroje na vytvorenie databázy relačného typu);

5) aspekt značkovania textu (angl. tagging, t.j. priradenie každému tvaru textového reťazca symbolu jeho morfologickej kategórie): jednoduché (štandartizované) značkovanie — detailné značkovanie;

6) aspekt archívnej anotácie textu: archívna anotácia vonkajšia (vhodná pre aktuálnu používateľskú rovinu) — archívna anotácia vnútorná (vhodná pre referenčnú rovinu).

Projektant korpusu musí zvážiť, ku ktorému z dvoch pólov istého príznaku korpus nasmeruje. Finančné obmedzenia nás nútia nachádzať lacnejšie a rýchlejšie riešenia, ale nemala by sa prekročiť hranica, pri ktorej by reprezentatívnosť korpusu (ktorá je vždy relatívna) mohla byť úplne spochybnená. Typologické charakteristiky slovenského korpusu: jednojazyčný, synchronický, všeobecný, obsahujúci písané publikované texty. Plánovaná veľkosť korpusu: 25 miliónov slov.

Alexandra Jarošová, CSc.

Slovenčina ako cudzí jazyk a lexikografické aspekty

1. Slovenčina ako cudzí jazyk (SakoCJ) sa najmä v poslednom období stáva predmetom intenzívnejšieho záujmu slovenskej aplikovanej lingvistiky. V súčasnosti sa interpretuje ako špecifický lingvistický a didaktický problém. V príspevkoch publikovaných v zborníkoch (*Studia Academica Slovaca, Philologica, Učíme slovenčinu*) i v časopise *Slovenská reč* sa rozoberajú niektoré lingvistické a didakticko-metodologické hľadiská prezentácie slovenčiny cudzincom. Nastoľuje sa požiadavka systematického výskumu SakoCJ a jeho prepojenia s pedagogickou praxou.

2. Vzhľadom na diferencované potreby jazykovej prípravy cudzincov na slovenských vysokých školách i zahraničných univerzitách sa v súlade so zameraním štúdia a profesionálnou orientáciou frekventantov prejavuje nedostatok modifikovaných gramatík, východiskových učebných materiálov, aktuálnej textovej bázy základných komunikačných sfér.

3. K nevyhnutným pomôckam patria kvalitné lexikografické diela. Popri existujúcich prekladových slovníkoch, glosároch vytvorených k učebniciam pre cudzincov, ktoré zapĺňajú medzeru v bežnej ponuke, sa pri výučbe cudzincov využívajú dostupné jednojazyčné slovníky, najmä *Krátky slovník slovenského jazyka, Pravidlá slovenského pravopisu* a i. Výučbu by však pomohli zefektívniť moderné synonymické, valenčné slovníky, ktoré by obsahovali aj informácie relevantné z pohľadu cudzinca.

4. Metodika budovania lexikálneho aparátu frekventantov z jednotlivých komunikačných sfér závisí predovšetkým od cieľa a charakteru výučby SakoCJ. Pri sémantizácii nových lexém sa najčastejšie používa výklad, opis pomocou synonym, prípadne preklad. Na výber adekvátneho postupu vplýva aj samotný kontext. Upevňovanie slov-

nej zásoby prebieha v najfrekventovanejších spojeniach. Pozornosť sa venuje lexikálnej i syntaktickej synonymii, vzťahom lexiky a gramatiky, derivačným postupom.

5. V súvislosti so zabezpečovaním praktickej výučby cudzincov i riešením špecifických výskumných úloh bolo pri katedre slovenského jazyka FiFUK zriadené *oddelenie slovenčiny ako cudzieho jazyka* a ako koordinačné pracovisko *Metodické centrum Studia Academica Slovaca FiFUK*.

PhDr. Jana Pekarovičová

IV. kolokvium mladých jazykovedcov

Modra—Piesok 30. november—2. december 1994

Vychádzajúc z pozitívnych ohlasov, záujmu mladých výskumníkov a z uznenesenia valného zhromaždenia pripravila SJS pri SAV v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV v poradí už IV. ročník kolokvia mladých jazykovedcov, ktoré sa konalo v chate UK v Modre—Piesku. Tak ako po minulé roky využili mladí pracovníci z rozličných vedeckých a vedecko-pedagocických pracovísk jazykovedného a blízkeho zamerania príležitosť na predstavenie svojich pracovných výsledkov, konfrontáciu názorov, pracovných postupov, na nadviazanie osobných kontaktov. Na minuloročnom dvojdňovom stretnutí sa pri danom počte príspevkov prejavil istý časový deficit — tentoraz sa dostatok času na pracovnú diskusiu pri 25 prednesených príspevkoch zabezpečil zmenou kolokvia z dvojdňového na trojdňové podujatie, čo prispelo k celkovej príjemnej tvorivej atmosfére podujatia. Svoje práce predstavili mladí jazykovedci a literáti z JÚĽŠ SAV (T. Grigorjanová, Ľ. Králik, A. Rajčanová, J. Sejáková, M. Šimková, I. Šlabjarová), FF UK (J. Štefánik), VŠPg v Nitre (T. Bánik, Z. Kováčová), UPJŠ v Prešove (M. Čeripková, A. Červenická, V. Garjanski, M. Imrichová, J. Kesselová, M. Sedláková), UMB v Banskej Bystrici (Ľ. Kováčik, J. Krško, P. Odaloš, M. Stejskalová), FF Karlovej univerzity v Prahe (G. Cadorini), OPF Slezskej univerzity v Karvinej (J. Mezuláník), katedry slavistiky v Łodži (W. Mirosławska), Univerzity L. Eötvösa v Budapešti (M. Szabóová-Glücková, S. Füssyová); interdisciplinárnosť podujatia posilnila prítomnosť mladých kolegov z nelingvistických pracovísk — psychológov z Kabinetu výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV (M. Poper) a katedry pedagogiky sluchovo postihnutých PdF UK (M. Groma, G. Lachkovičová). Okrem prednášateľov sa do diskusie zapájali i viacerí prítomní mladší aj skúsenejší jazykovedci.

Vďaka spolupráci s Pedagogickou fakultou UMB v Banskej Bystrici a ústretovému prístupu JÚĽŠ SAV (kde vznikali tlačové podklady) podarilo sa k podujatiu pripraviť zborník VARIA III s príspevkami z minuloročného kolokvia (zoznam príspevkov bol publikovaný v Zápisníku slovenského jazykovedca 1993) — prípadní záujemcovia si zborník môžu zadovážiť u tajomníčky SJS pri SAV.

Zborník VARIA IV plánuje SJS pri SAV vydať v priebehu roku 1995.

M. Nábělková

Prednesené príspevky:

JÚĽŠ SAV

* Tatiana Grigorjanová: Expresívne slovesá zrakového vnímania v kontexte a konfrontácii
* Ľubor Králik: Folklórna poetika sub specie historickej lingvistiky
* Alexandra Rajčanová: Mená koní v lexikografických prácach zo začiatku storočia
* Jana Sejáková: Priestorová metafora
* Mária Šimková: Syntax hovorených prejavov
* Iveta Šlabjarová: Živé mená v Diviackej Novej Vsi

FF UK Bratislava
* Jozef Štefánik: Slovensko-anglický bilingvizmus

PdF UK Bratislava
* Marián Groma — Gabriela Lachkovičová: Formy reprezentácie textu u nepočujúcich žiakov

Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV Bratislava
* Miroslav Popper: Kontextuálna podmienenosť interpretácie modálnych slovies

VŠPg Nitra
* Tomáš Bánik: Súčasné zmeny v hláskosloví breznianskeho nárečia
* Zuzana Kováčová: Hodnotiaci aspekt vo frazeológii

FHPV UMB Banská Bystrica
* Jaromír Krško: Onymizácia apelatív v chotárnych názvoch obce Revúčka

PdF UMB Banská Bystrica
* Pavol Odaloš: Rozhlasová reklama na Slovensku
* Marianna Stejskalová: Nonsens v divergentnej úlohe
* Ľubomír Kováčik: Funkcia antoným v poézii štúrovcov

FF UPJŠ Prešov
* Martina Čeripková: O slovensko-ukrajinských kontaktoch
* Vladimir Garjanski: Diskurz, subjekt, potreby
* Andrea Červenická: Jazyková komunikácia v malej sociálnej skupine

PdF UPJŠ Prešov
* Mária Imrichová: Sémantika a morfológia názvov obchodov v Prešove
* Jana Kesselová: Tematické postupnosti v spontánnom monológu detí
* Wirginia Mirosławska: Ženské priezviská v matrikách z Lutomierska a Kazimierza
* Marianna Sedláková: K ranému štádiu vývinu detskej reči (II.)

FF UK Praha
* Giorgio Cadorini: Jazyková situace Furlandska jako mnohojazyčné oblasti

OPF SU Karviná
* Jiří Mezuláník: Výuka komunikace na Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné

Univerzita L. Eötvösa Budapešť
* Mónika Szabóová-Glücková: Slovensko-maďarské interferenčné javy vo výuke slovenčiny ako cudzieho jazyka
* Scarlett Füssyová: Internacionálne prvky v lexike slovenského jazyka

Tézy prednášok

Ján Kollár po dvesto rokoch (1793—1993)

Pri hodnotení Kollárovho diela a jeho činnosti stále pretrvávajú isté zafixované postoje, keď J. Kollár vystupuje len ako „aktivista" československej kultúrnej „vzájomnosti" a zástanca československej „spisovnojazykovej jednoty". Napokon aj mnohí slovenskí jazykovedci meno J. Kollára spájajú predovšetkým so známymi Hlasmi (*Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, 1846), v ktorých sa spolu s viacerými českými a slovenskými dejateľmi ostro postavil proti kodifikácii štúrovskej spisovnej slovenčiny. Isté je, že J. Kollár bol vo svojej veľkosti rozporná osobnosť, preto by sme mali jeho dielo posudzovať citlivo a s pochopením vtedajšej zložitej situácie, ako aj jeho neľahkého života.

Dvestoročné jubileum J. Kollára sa tu ponúkalo ako najvhodnejšia príležitosť: Matica slovenská vydala prvý zväzok *Listov Jána Kollára 1816—1836* (pripravil ich náš najvýznamnejší editor, žiaľ dnes už nebohý Jozef Ambruš), vyšiel zborník štúdií *Ján Kollár 1793—1993* (ktorý zostavil C. Kraus), národnoobrodenská a kollárovská tematika bola jednou z nosných tém *XI. medzinárodného zjazdu slavistov* (Bratislava 30. 8. — 8. 9. 1993.). Ukazuje sa, že problematika slovenského národného obrodenia nepredstavuje ani tak „biele miesta", skôr ju problematizujú niektoré protichodné, navzájom sa vylučujúce postoje a koncepcie. V prácach predstavených z príležitosti 200. výročia narodenia J. Kollára sa zdôrazňuje slovenskosť Kollárovej koncepcie slovanskosti, sprítomňujú sa zaujímavé myšlienky a reflexie z Kollárovho Cestopisu (*Cestopis obsahujúci cestu do Horní Itálie...*, 1843); poukázalo sa na potrebu hlbšej a dôkladnejšej analýzy Kollárovej prozaickej a vedeckej spisby a jeho kázní (z 1800 kázní bolo doteraz publikovaných iba 118).

V posudzovaní Kollárových postojov v oblasti spisovnej slovenčiny treba mať na mysli, že jeho orientácia bola teda v rozhodujúcej miere literárna, že nebol kodifikátor (ako A. Bernolák či Ľ. Štúr), ale jazykový politik: ako uznávaná osobnosť a autorita vnášal do vývinu slovenčiny svoju koncepciu spisovného jazyka. Nazeranie na spisovný jazyk cez literárnu a náboženskú komunikačnú sféru ho však neviedlo „k opovrhovaniu" ľudovým jazykom (jasným dôkazom sú *Národnie spievanky*). Neposudzujme a neodsudzujme J. Kollára len za to, že sa prakticky na sklonku života nevzdal svojich koncepcií a bránil ich. Jeho prínos je v inom: vyburcoval Slovanov na sebaobranu pri prevratných zmenách v Európe, stal sa oporou a vzpruhou pre národy a mladé generácie, priťahoval ich, inšpiroval a podnecoval. Stal sa súčasťou mýtu národného obrodenia, a preto si nárokoval mať rozhodujúce slovo v národných otázkach, hoci už v novej spoločensko-politickej situácii nebol vedúcou osobnosťou. Povedané slovami K. Rosenbauma „Ján Kollár sa nechcel vzdať svojich pozícií, štúrovci nemohli ustúpiť". A tak až štúrovská generácia dovŕšila jazykovo-integračné úsilie predchádzajúcich generácií a osobností, medzi ktorými má významné miesto aj J. Kollár.

Doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.
(6. X. 1993 — Banská Bystrica)

Funkční styly dnes

V pojetí funkčních stylů, jak bylo propracováváno Pražským lingvistickým kroužkem (sdružením vpravdě česko-slovenským), je možno i dnes oprávněně spatřovat koncepční i metodologický pokrok. Užitečné by však bylo hned na začátku analýzy respektovat zásadní rozdílnost mezi využíváním jazyka pro dorozumívání v interakci, při němž je jediným relevantním, bezprostředním nástrojem (vedle zřejmě rovnoprávné, nejen doprovodné nebo náhradní komunikace neverbální) — a využíváním jazyka v umělecké slovesnosti, kde je zprostředkovatelem vnitřních vztahů mezi postavami díla, dále mezi postavami díla a vnímatelem a nadto i mezi autorem, vypravěčem, postavami a vnímatelem. Bývají to vztahy složité, multilaterální a úloha jazyka při této „poetizaci" textu není zpravidla solitární a výhradní. Mimoto: Musíme počítat s důsledným rozlišováním *řeči mluvené* (založené na souhře jevů mluvenostních, mezi něž lze myslím zahrnout všechny rysy spojované dosud s funkčním stylem prostě sdělným) a *řeči psané*, stratifikované podle potřeb kulturní společnosti ve stylech (odborném, publicistickém, rétorickém, epistolárním, esejistickém...). A ještě: Při analýze komunikátů je vždy ku prospěchu odlišovat *primární*, nebo *sekundární* psanost i mluvenost. Pokud v našem nástinu postrádáme funkci prostě sdělného stylu, můžeme tento „styl" spolehlivě interpretovat v širším rámci mluvené řeči — další funkcí mluvené řeči je totiž převádět do jisté komunikační situace primární spisovný, v principu psaný komunikát.

Nelze nepřiznat, že se dnes zejména v kulturním řečovém prostředí nikoli výjimečně setkáváme s komunikáty záměrně po stránce slohové nevyhraněnými co do mluvnického ustrojení, lexika, frazeologie i kompozice (ostatně nevyhraněnost bývá v řečové praxi příznačná též pro tzv. slohové postupy) — dochází rovněž běžně k míšení, přenášení, transpozici, „vypůjčování" (hlavně ve stylu publicistickém) jazykového prostředku do neobvyklého okolí. Jenže i poté lze jazykový prostředek slohově i komunikačně hodnotit v zásadě podle obvyklého kontextu, kde se vyskytuje jakoby náležitě, bez jakékoli konotace podmíněné slohově. Některé komunikáty přece stále mají dosti výraznou stylovou hodnotu odbornosti, publicistické reflexe, estetičnosti atd., snadno rozpoznatelnou slohovou normu, a původní „domácí hřiště" prostředku prozrazuje se zřetelně.

Posléze také učení o funkcích a o výrazových prostředcích útvarů a poloútvarů národního jazyka a jejich celková jazyková charakteristika mohou ústrojně vstoupit do naší koncepce „dvojí řeči" a několika funkčních stylů spjatých primárně s psaností, a to jak pro svůj význam zdroje všeho vyjadřování verbálního, tak i pro širší a komplexnější chápání stylistické a vůbec i komunikační analýzy.

Prof. PhDr. Jan Chloupek, DrSc.
(18. I. 1994 — Bratislava)

Komunikačné typy viet v slovenčine

Pod komunikačným typom vety rozumieme taký typ, ktorý sa ustálil v jazyku na vyjadrenie istej komunikačnej funkcie (KF) (= zámeru, ktorý chce hovoriaci svojou

výpoveďou dosiahnuť) a ktorý sa realizuje prostredníctvom istých viac či menej ustálených výpovedných foriem.

Výrazové prostriedky na vyjadrenie KF výpovede, resp. komunikačného typu vety možno rozdeliť na:

1. gramatické (slovesný modus, vid a čas, klad a zápor),
2. zvukové (intonácia, melódia vety a vetný dôraz),
3. lexikálne (performatívne použité slovesá, častice, opytovacie a zdôrazňovacie výrazy, oslovenia, modálne slovesá a príslovky),
4. slovosledné a
5. kontextové (komunikačná situácia).

Na základe klasifikačného kritéria, vyplývajúceho zo zámeru hovoriaceho, sa všetky komunikačné typy viet delia na nevýzvové a výzvové. Ich klasifikáciu možno znázorniť takto:

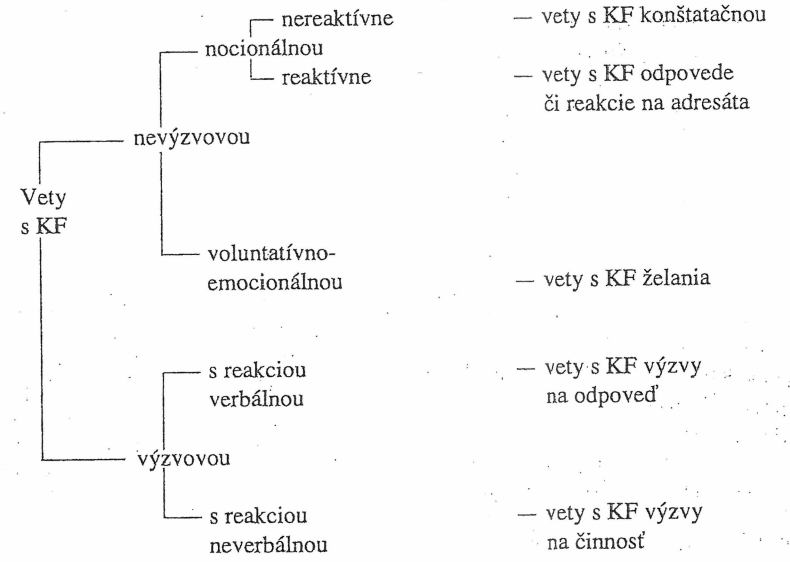

Tieto základné typy predstavujú základné KP s veľmi širokým, všeobecným významom, ktorý sa ďalej špecifikuje v podtypoch a čiastkových KP. Celková klasifikácia má takúto podobu:

I. Nevýzvové vety

A. s KF odovzdávania informácie

1. nereaktívne a) konštatačné s KF oznámenia, konštatovania, správy, tvrdenia, ubezpečenia, domnienky a pochybnosti;

b) úmyslové s KF plánu a úmyslu;

2. reaktívne a) konvencionalizované s KF pozdravov, prípitkov, gratulácií, blahoželaní a kondolencií a s KF konvencionalizovaného vyjadrenia citov a stavov;

b) nekonvencionalizované — odpoveďové s KF odpovede na otázku, súhlasu, nesúhlasu, prijatia či schválenia návrhu/žiadosti a prosby, nesúhlasu, odmietnutia, námietky, protestu, ohradenia sa a poďakovania; hodnotiace — s KF hodnotenia, charakteristiky, pochvaly, kritiky, pokarhania a výčitky; zámerové — s KF sľubu, záväzku, prísahy, ponuky; vysvetľovaco-zdôvodňovacie — s KF vysvetlenia, zdôvodnenia a ospravedlnenia.

B. s KF želania

1. potenciálne — s prevahou vôľovej zložky alebo s prevahou emocionálnej zložky;
2. ireálne — voľné alebo frazeologizované.

II. Výzvové vety

A. s KF potreby informácie

1. s KF zisťovacej (priamej/nepriamej), vylučovacej, predpokladovej (presumptívnej) a deliberatívnej otázky;
2. s KF doplňovacej otázky — priamej, nepriamej a deliberatívnej;

B. s KF výzvy na činnosť

1. striktnej — s KF rozkazu, zákazu, povelu, oficiálnej výzvy, varovania, výstrahy, zmierneného rozkazu, nepriamej výzvy a dovolenia;
2. zdvorilej — s KF oficiálnej a neoficiálnej žiadosti a S KF prosby — formálnej, úpenlivej a prosby o dovolenie;
3. nezáväznej — s KF návrhu, návodu, odporúčania a rady.

Každá z týchto čiastkových KP sa môže realizovať priamo — istým modálnym typom, zodpovedajúcim danej KF, alebo nepriamo — modálnym typom, ktorý primárne vyjadruje iné KF. Z toho vyplýva, že modálna charakteristika výpovede vytvára formálnu štruktúru a KF vyjadruje význam (obsah, funkciu) tejto štruktúry. Komunikačné a modálne typy viet sú teda dve stránky výpovede, predstavujúce jej obsahovú a formálnu zložku.

Výpovedné formy na vyjadrenie konkrétnych KF tvoria špecifické konfigurácie výrazových prostriedkov, pričom zmena hociktorého z nich môže spôsobiť modifikáciu KF z aspektu subjektívnosti, expresívnosti či emocionálnosti, alebo môže celkom zmeniť KF danej výpovednej formy.

Doc. PhDr. Jolana Nižníková, CSc.
(14. II. 1994 — Bratislava
15. III. 1994 — Prešov)

Sociolingvistický výskum slovenčiny

Paradigmatická zmena, známa ako komunikačno-pragmatický obrat v jazykovede, presun pozornosti jazykovedy od výskumu imanentných vlastností na funkcie v sociálnej interakcii, je reakciou na istý metodologický redukcionizmus štrukturalizmu a generativizmu. Predmetom jazykovedy musí nevyhnutne byť aj sociálne determinovaná komunikácia. Vyplýva to z poznania, že (znakový) systém nie je tu sám pre seba, nejestvuje z vlastnej vôle, ale je na to, aby plnil sociálno-komunikačné, t.j. mimojazykové ciele. Je prostriedkom na to, aby človek mohol komunikovať o sebe a o svete, ktorý ho obklopuje.

Na Slovensku sústavnejší sociolingvistický výskum odštartoval až v 2. polovici 80. rokov. Preto možno zatiaľ hovoriť iba o začiatočnom sociolingvistickom štádiu slovenskej jazykovedy. Veľmi dôležitý bol však projekt *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*, vedený prof. E. Paulinym v 60. rokoch. Výsledky tohto výskumu o skutočnom stave v používaní jazyka boli natoľko významné, že to u niektorých účastníkov vyvolalo obavu, aby sa „nezneužili".

Základným cieľom súčasného sociolingvistického projektu JÚĽŠ SAV bol a) prieskum jazykových postojov a jazykového vedomia (najmä) prestížnych skupín nositeľov jazyka (spisovateľov, hercov, redaktorov, športových komentátorov a pod.), b) prepracovanie nových pohľadov na jazyk ako sociálny fenomén, c) prieskum jazykovej situácie vo vybraných regiónoch Slovenska a d) slovensko-české jazykové vzťahy. Výsledky tohto výskumu sú uložené v kolektívnej monografii *Sociolinguistica Slovaca*.

Najnovší projekt *Slovenčina v kontakte (a konflikte) s inými jazykmi* (1994—95) pokračuje v prieskume slovensko-českých jazykových a jazykovo-etnických vzťahov, avšak zacielene na situáciu v Čechách, kde žije vyše 300 000 Slovákov. Uvedený projekt zahŕňa aj výskum slovenskej menšiny v Dolnom Rakúsku, ktorá si v zahraničnej odbornej literatúre vyslúžila pomenovanie „zabudnutá" či dokonca „tajná" menšina, rovnako aj oblasť azda najbrizantnejšia: výskum vzťahov slovensko-maďarských na území južného Slovenska.

Okrem metód bežne používaných v sociolingvistike nachádza tu uplatnenie aj etnometodologicky orientovaná konverzačná analýza, ktorej cieľom je prieskum národných stereotypov na základe minucióznej analýzy spontánnych rozhovorov intraetnického i interetnickéhho typu. Výsledky týchto analýz predstavujú komplement k údajom z výskumov verejnej mienky i výskumom a reflexiám historických a etnografických disciplín, ako aj vedeckej publicistiky.

PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc.
(12. IV. 1994 — Nitra)

Historický aspekt slovenskej frazeológie

Z hľadiska diachrónneho výskumu frazeológie je nevyhnutné chápať frazému ako dvojrozmernú jednotku, pričom táto dvojrozmernosť je založená na určitom napätí a vzťahu medzi pôvodným konkrétnym obsahom frazémy a jedným celostným významom. Pôvodný konkrétny obsah sa zachováva v podobe vnútornej formy, v podobe konkrétnej predstavy, ktorá viac či menej motivuje druhotný prenesený význam celého

spojenia. Tu je už nový prvok v porovnaní so synchrónnym prístupom, a to je pôvodný konkrétny obsah frazémy, vyjadrený v predtým voľnom spojení.

Jednou z hlavných úloh historickej frazeológie je postihnúť dlhodobý vývinový proces frazeologizácie, a to zistiť historické prototypy frazém, ich genetické pramene, ktorými sú zväčša voľné slovné spojenia, a sledovať ich ďalší vývin až do súčasnosti. Práve historický prístup umožňuje vidieť frazémy aj v štádiu vznikania (uvedomením si ich vnútornej formy), aj ako hotové výsledky frazeologizačného procesu (ich celostný význam).

Skúmanie frazém v staršom období vývinu nášho, resp. každého iného jazyka sťažujú viaceré okolnosti. Diachrónna analýza frazém sa môže opierať len o neúplný, medzerovitý a niekedy náhodne doložený materiál, pričom sa nemôžeme opierať o súčasné jazykové vedomie. Za jednu z hlavných vlastností frazém sa všeobecne pokladá ustálenosť. Z hľadiska diachrónie treba túto vlastnosť vidieť ešte výraznejšie v protirečení ustálenosť — neustálenosť (variantnosť). Vychádzame tu z teórie V. M. Mokijenka o protirečeniach vo frazeológii (Mokijenko, 1980). Variantnosť sa vyskytuje v rozličnej miere ako trvalý sprievodný jav pri frazémach na všetkých časových úsekoch ich vývinu. Je to výrazne dynamický jav, ktorý platí tak pre súčasné, ako aj pre staršie obdobie vývinu jazyka. V historickom materiáli je výskyt variantov oveľa častejší, ale práve na základe viacerých variantov sa možno dopracovať k ustálenosti príslušného slovného spojenia s totožným významom (preneseným alebo zovšeobecneným).

V prevažnej väčšine frazém v staršom materiáli (skúmali sme obdobie 15. — 18. storočia) sa identita frazém dá určiť. Oporou sú v prvom rade tie frazémy a ich varianty a synonymá, ktoré pretrvali do súčasnosti. Pravda, pri porovnávaní historického materiálu so súčasným sa treba opierať nielen o spisovný jazyk, ale o všetky jestvujúce formy národného jazyka, teda aj o nárečia, slangy a pod. Ďalej je veľmi dôležité jestvovanie paralelných frazém v príbuzných i nepríbuzných jazykoch. Dôležitým faktorom, ktorý nám pomáha určiť identitu príslušnej frazémy, je modelovosť frazém. Výskum historického materiálu a jeho porovnanie so súčasným stavom nám dovoľuje potvrdiť princíp modelovosti vo frazeológii, aj keď isté anomálie sa vyskytujú v tejto oblasti možno častejšie ako v iných jazykových rovinách. Niektoré súčasné frazémy sa nám môžu javiť ako nesystémové, anomálne z hľadiska synchrónneho, no ak ich porovnáme so staršími frazémami a ich variantmi, vidíme, že predstavovali produktívny štruktúrny alebo štruktúrno-sémantický model, podľa ktorého sa tvorili ďalšie frazémy a ich varianty.

Popri uvedených jazykových skutočnostiach treba venovať pozornosť aj mimojazykovým skutočnostiam, ktoré odrážajú historické fakty, pojmy a situácie z duchovnej a materiálnej kultúry človeka. Tu treba využívať poznatky z iných vedných disciplín, ako je napr. archeológia, história, etnografia, dejiny cirkvi a pod.

Všetky tieto uvedené fakty nám môžu pomôcť pri určení identity historickej frazémy.

PhDr. Jana Skladaná, CSc.
(19. IV. 1994 — Nitra)

Základné otázky zoonomastiky

Zoonymá sú vlastné mená zvierat.

Zoonymami sa pomenúvajú domáce zvieratá (kravy, voly, kone, psy, mačky a i.), v mestskom prostredí aj doma chované exotické a iné zvieratá (papagáje, kanáriky, korytnačky, škrečky a i.), zvieratá vo väčších chovoch, oborách, chovných a šľachtiteľských staniciach, čistokrvné a plemenné zvieratá s rodokmeňom, dostihové kone, zvieratá v zoologických záhradách, cirkusových zveríncoch a pod.

Z hľadiska klasifikácie vlastných mien zoonymá patria medzi vlastné mená živých bytostí (bionymá), možno ich členiť ďalej podľa druhu zvierat, ktoré sa nimi pomenúvajú, pretože každá takáto skupina zooným má aj vlastnú špecifickú problematiku z hľadiska motivácie, pomenúvania i z hľadiska jazykovej výstavby. Iné zákonitosti platia pritom v obciach dedinského typu, iné v mestskom prostredí a celkom iné vo väčších chovoch a v zoologických záhradách.

Donedávna bola živá diskusia o tom, či mená domácich zvierat patria medzi vlastné mená alebo ide o osobitnú skupinu označení podľa sfarbenia alebo podľa nejakej inej vlastnosti. Samozrejme, slovami *strakuľa, strakuša* či *stračena* možno nazvať každú strakatú kravu, ale strakatá krava môže mať rovnako dobre jedno z mien *Strakuľa, Strakuša, Stračena,* ako niektoré z mien *Behuľa, Skočena, Rohaňa, Ponduľa, Soboňa* alebo nejaké iné, motivované inou vlastnosťou, ako je strakaté sfarbenie srsti, teda napr. aj časom narodenia, otelenia alebo nadobudnutia, kúpy, ďalej pôvodom, menom majiteľa, predchádzajúceho majiteľa a pod.

Nemalo by teda dochádzať k nedorozumeniam pri interpretácii výsledkov dialektologického a onomastického výskumu. Dialektológ sa pri terénnom výskume pýta: *Ako sa nazýva krava sivej farby? Ako sa nazýva krava bez rohov?* Dostáva odpovede: *sivka, sivaňa, sivoša, sivuľa; šuta, šutaňa* a pod. Onomastik sa pýta: *Ako sa nazýva (menuje) t á t o krava?* Dostáva odpovede typu: *Sivka, Sivaňa, Šutaňa* a pod. Dialektológ dostáva odpoveďou typové apelatívne označenie kravy so sivou srsťou, kravy bez rohov a pod., onomastik pomenovanie, meno konkrétnej kravy. V tomto spočívajú rozdiely v hodnotení a v interpretácii dialektologickým a onomastickým výskumom získaného materiálu. Je to pochopiteľné — a rozdielne sú aj výsledky: na jednej strane všeobecná i špeciálna nárečová zoologická nomenklatúra a terminológia, ľudové zoologické názvoslovie — na druhej strane zvieracie vlastné mená, zoonymia.

Napokon treba ešte zdôrazniť, že termín zoonymum nemožno používať na označovanie apelatívnych označení živočíchov (zvierat), ako sú *krava, kôň, vlk, jež, sokol, vrana, kavka, komár, blcha* a pod.

Slovanská onomastika začína už venovať zoonymám náležitú pozornosť. V slovenskej onomastike je záujem o poznávanie a výskum zoonymie zatiaľ menší, bolo by užitočné ho aktivizovať. Prináša často nové a pozoruhodné výsledky, ktoré môžu obohatiť naše poznatky o vývine jazyka i o ďalších charakteristických nárečových javoch, najmä z oblasti lexiky a tvorenia slov.

PhDr. Milan Majtán, CSc.
(14. III. 1994 — Nitra)

Slabika — pokus o komplexnú charakteristiku

1. Veľký rozptyl teórií o podstate slabiky i jej fungovania (napr. N. S. Trubeckoj, J. Ružička, K. Horálek, A. Skaličková, B. Hála, M. Renský, A. Rosetti, M. Romportl, Ľ. Novák, E. Pauliny) signalizuje náročnosť analýzy tejto jednotky. Ukazuje sa, že kľúčom na riešenie otázky podstaty slabiky môže byť iba komplexný bádateľský postup. Slabika je jednotka „vložená", „inkorporovaná" do štruktúry slova a tvaru, ktorú fónicky „integruje"; tieto znakové (bilaterálne) jednotky tvoria teda zároveň rámec na jej vymedzenie.

1.1 Je nesporné, že slabika je zložená z fónických prvkov, ktoré sú do seba „vrastené" s diferencovanou silou; najtesnejšiu väzbu vytvára základný slabičný kontrast: konsonant — vokál (nesonanta — sonanta). Svojím zvukovým skladom, ktorý preniká aj štruktúrou morfémy a slova (tvaru), je slabika ako fónická jednotka, v ktorej sa prejavujú kontrasty zvukových prvkov a ich dištinktívne príznaky (porov. postup E. Paulinyho pri vymedzovaní slabiky najmä v *Slovenskej fonológii*, 1979), prepojená na fonematický podsystém a cezeň na morfologickú a lexikálnu rovinu. Slabika ako fónicko-rytmická jednotka, ako „vehikel" suprasegmentálnych javov je zároveň napojená na prozodický zvukový podsystém a cezeň na syntaktickú a štylistickú rovinu jazyka. Slabika takto „koordinuje" súčinnosť jednotiek fonematického a prozodického podsystému. Tým, že hranice slabiky sa veľmi často kryjú s hranicami morfémy, tým, že je „prirodzeným" priestorom na realizáciu fónických prvkov z úrovne segmentov i suprasegmentov, ktoré majú zásadné funkčné uplatnenie v štruktúre významových jednotiek, je slabika „všadeprítomnou" jednotkou fónickej stavby, je vyvažovateľom, vyrovnávateľom vzťahu medzi fónickou a sématickou štruktúrou, medzi výrazovým a významovým plánom jazyka. Z tohto hľadiska ju môžeme interpretovať ako jeden z centrálnych javov (fónického) jazykového systému.

1.2. Súčinnosť slabiky (prostredníctvom segmentov, ktoré ju stvárňujú) a morfémy, ale aj slabiky ako rytmémy na jednej strane a syntagmémy a štylémy na druhej strane možno preukazne demonštrovať aj na pozadí syntetickej fonologickej teórie (Sabol, *Syntetická fonologická teória*, 1989). Paralelne s vymedzením zvukovej štruktúry morfémy sa možno pokúsiť o premietnutie vzťahu fóny (F), fonémy (F_m) a morfofonémy (MF_m) vo „vertikálnej" štruktúre slabiky (ide o pohľad na ten istý zvukový segment z diferencovanej hladiny vzťahu jednotlivého a všeobecného) i v jej „horizontálnej" štruktúry (analýza „obmien" výsledkov neutralizačných a alternačných procesov v rámci slabiky); opis „horizontálnej" štruktúry slabiky sa musí uskutočňovať z jednotnej hladiny „vertikálneho" pohľadu („sylabo-fóna", „sylabo-fonéma", „sylabo-morfofonéma"). Hladiny F, F_m a MF_m sa plne premietajú do štruktúry slabík a vytvárajú ich príslušné fónické vrstvy („F-sylaba", „$F_m$sylaba", „FM_m-sylaba"). Analogicky možno postupovať pri suprasegmentálnych javoch („vertikálne": „sylabo-intona", „sylabo-intonéma...; „horizontálne": „I-sylaba", „I_m-sylaba"...).

1.3. Komplexnosť slabiky možno potvrdiť aj tým, že jej fungovanie (v ktorom sa premietajú jej základné črty) zasahuje všetky úseky komunikačného aktu: artikulačnú, akustickú i percepčnú zložku rečového signálu. Z hľadiska artikulácie možno konštatovať, že slabika odráža prirodzenosť tvorenia zvukových prvkov v poradí striktúra + apertúra, nesonanta + sonanta. Z hľadiska akustiky možno uviesť skutočnosť, že pri „kreovaní" slabiky ide o prechod od neznenia hlasu k jeho zazneniu (porov. teóriu B. Hálu); možno tu poznamenať i známy fakt, že spoluhlásky (nesonantické fóny) niektorými svojimi črtami presahujú vlastné hranice, „parazitujú" na formantových štruktúrach susedných hlások. Pri percepčnej charakteristike slabiky treba pripomenúť najmä skutočnosť, že slabiku vnímame tým lepšie, čím je jej počiatočná fáza (striktúra) presnejšie foneticky vyznačená (B. Hála).

2. Naznačený celostný pohľad na štruktúru slabiky a na jej spätie s jednotkami významovej zložky v jazyku nás privádza k pokusu o komplexnú definíciu tejto jednotky: Slabika je základná syntagmaticko-paradigmatická fonotaktilná a fónicko-rytmická jednotka s jedným vrcholom sonority, v ktorej sa manifestujú kontrastovosť a dištinktívne príznaky fónických prvkov a ktorá je nositeľom všetkých suprasegmentálnych javov (prozodém) príslušného jazyka.

Prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.
(5. V. 1994 — Prešov)

Jazykové a mimojazykové prostriedky komunikácie

1. Teoretickým rámcom úvahy o vzťahu jazykových a mimojazykových prostriedkov komunikácie je relácia ontologického a gnozeologického, premietajúca sa do špecifických úrovní súvzťažností jednotlivého a všeobecného a do textových a metatextových variácií. Čím vyššia abstrakcia komunikátu (čím väčšia gnozeologická „pečať" v informácii), tým väčší predpoklad jazykového „zakotvenia" komunikácie. Presvedčivým dôkazom na toto konštatovanie je štruktúra a fungovanie „kognitívnych" textov, patriacich do priestoru „ikonicko-zážitkovej" výrazovej sústavy (umelecký štýl) a „ikonicko-pojmovej" sústavy (vedecký štýl).

2. Podľa J. Lotza (1963) reč je „krátkodobé, spoločensky podmienené vibračné pôsobenie ľudského organizmu na atmosféru, obyčajne vnímané inými organizmami". Túto definíciu, hoci je do značnej miery jednostranne zúžená, možno využiť pri konštatovaní, že komunikácia sa môže uskutočniť a uspokojujúco uzavrieť len vtedy, ak informácia, obsiahnutá v komunikáte, sa odovzdáva takými prostriedkami, ktoré človek dokáže vnímať, odovzdávať do centrálneho nervového systému a tam dešifrovať. Najdôležitejšími orgánmi pre príjem informácií prostredníctvom jazykových i mimojazykových prostriedkov (v službe znaku) sú sluch a zrak (sluch je pri sprostredkúvaní informácií jazykovými prostriedkami rozhodujúci, základný). Informácie prenášané jazykovými prostriedkami sa viažu na aktuálne, ale aj gnómické skutočnosti; informácie sprostredkúvané mimojazykovými prostriedkami sú viazané na aktuálnu situáciu, gnómickosť informácie môžu signalizovať len pri „prevode" do jazykovej štruktúry.

3. Popri intralingvanálnych prostriedkoch (viazaných na jazykový znak) sa pri komunikácii uplatňuje aj celý rad ďalších prostriedkov (paralingválnych, extralingválnych, intrakomunikačných). Pri určovaní hraníc a osobitostí mimojazykových pro-

striedkov komunikácie sa pokúšame definovať vzťah medzi intralingválnymi (I_l), paralingválnymi (P_l) a extralingválnymi (E_l) a intrakomunikačnými (I_k), parakomunikačnými (P_k) a extrakomunikačnými (E_k) „pásmami". Vymedzujeme 1. akusticko-auditívny, 2. opticko-vizuálny a 3. komplexný typ komunikácie.

3.1. V akusticko-auditívnom type komunikácie jednotlivé prostriedky vymedzujeme takto: I_l = fónické prvky tvoriace súčasť jazykového znaku, resp. supraznaku (designátora) — fonémy a fonologicko viazané prozodémy; P_l = redundantné fónické prostriedky, ale súvisiace s realizáciou foném a prozodém gramatizujúcou „úlohou", fungujúce ako štylémy; E_l = ďalšie fónické prostriedky, súvisiace s moduláciou hlasu expedienta, ktoré nie sú viazané ani fonematicky, ani intonačne; I_l = okrem I_l, P_l a E_l prvkov sem patria ako špecifické nejazykové zvukové prostriedky tvoriace súčasť komunikátu, semiózy; P_k = nejazykové zvukové prvky nepatriace do komunikátu ani semiózy, ale realizované súbežne so semioticky viazanými prostriedkami ako pásmo negatívneho, entropického šumu; E_k = ostatné nejazykové zvukové prvky, ktoré nie sú súčasťou komunikátu.

4. Uvedené chápanie jazykových a mimojazykových prvkov sa ukazuje ako vhodné pri riešení viacerých teoretických otázok všeobecnej jazykovedy (vzťah variantného a invariantného, podstata arbitrárnosti jazykového znaku, textových a metatextových variácií) i pri klasifikácii jednotlivých druhov komunikačných situácií a pre ne charakteristických komunikátov a i. Osobitné možnosti ponúka táto teória pri skúmaní jazykovej interferencie (porov. Sabol: *K teórii jazykovej interferencie*. Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 87—91).

Prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.
(15. VI. 1994 — Banská Bystrica)

Metamorfózy purizmu na Slovensku

Purizmus sa zväčša spája s istou negatívnou konotáciou, či už s ideologickou (nacionalizmus) alebo aj osobnostnou (netolerantnosť). Aj postoje k purizmu sa pohybujú medzi dvoma krajnými pólmi — od jeho odmietania až po preferovanie ako jediného „správneho" prístupu. Objektívne hodnotenie purizmu je možné len z racionálneho hľadiska.

Purizmus nie je pôvodne lingvistický pojem (vznikol v estetike, resp. pri novom chápaní národnej kultúry), nie je to ani teória či metodológia. V slovenčine je najznámejšie vymedzenie purizmu ako „hnutia za očistu slovenčiny od prvkov cudzieho pôvodu". Táto definícia nie je však presná (purizmus sa môže týkať aj „návratov" do vlastnej minulosti bez ohľadu na súčasný stav), ani celkom výstižná (po prvé, ide tu skôr o úsilie istej časti jazykovej i vedeckej komunity, nie je to iba „víťazné hnutie"; po druhé, niekedy aj „cudzosť" jazykových javov môže byť skôr údajná ako jednoznačná).

Dávnejšie sme ukázali, že zakladateľom novodobého slovenského purizmu nebol Samo Cambel, ako sa to traduje. S. Cambel na prelome storočia reagoval adekvátne

sociolingvisticky: v rámci slovenského národného jazyka v zhode s vývinom objektívne určil dominantné protiklady. Puristi „preniesli" do celkom inej jazykovej situácie najmä jeho argumentáciu.

Zlatý vek slovenského purizmu predstavuje obdobie rokov 1932—1938, keď puristi „splnili" svoju historickú úlohu a maximálne sa zaslúžili o zjednotenie spisovného úzu a ustaľovanie spisovnej normy vo všetkých oblastiach. Vinou mimojazykových (či skôr osobných) vplyvov sa im nepodarilo r. 1939 vydať plody svojej práce, nové Pravidlá slovenského pravopisu, a tak ich činnosť doznievala už od 40. rokov.

Roky 1950—1962 boli obdobím politického odsudzovania purizmu; v tomto čase slovenská jazykoveda stratila svoju voľakedajšiu spoločenskú prestíž. Revitalizáciu purizmu priniesli roky 1964—1968; poukázalo sa a nadviazalo na pozitívne výsledky práce puristov a dala sa aj odpoveď na predchádzajúci politický tlak smerujúci k zbližovaniu slovenčiny s češtinou (*Tézy o slovenčine*, 1966). V ponormalizačnom, „federálnom" období (1970—1990) mala aj jazykoveda vymedzený svoj koridor s vytýčenými hranicami; prínosom bolo rozvíjanie metodologických otázok konfrontácie slovenčiny a češtiny. Po r. 1990 sa prejavujú niektoré „neopuristické" postoje, napr. uverejňovanie súpisov chybných a správnych slov bez rozlišovania ich štylistickej či komunikačnej hodnoty, boj proti anglicizmom ako prejavu „jazykového imperializmu" a i.

Purizmus okrem pozitívneho prínosu pri ustaľovaní spisovnej slovenčiny zanechal aj isté negatívne dôsledky: 1. Puristi namiesto systematického poúčania o stave jazyka viac prikazovali a zakazovali, pričom tieto zákazy sa sústreďovali na malú časť jazykového korpusu. 2. Kodifikáciou sa usilovali „približovať" jazykovú normu k prakticky nejestvujúcemu ideálu jazyka.

Purizmus v istom období dosahuje vrchol (pozitívne pôsobenie na jazykový vývin), potom z rôznych príčin pretrváva v jazyku latentne. Ukazuje sa, že puristické tendencie vrcholia v obdobiach, keď sa rozširujú komunikačné možnosti jazyka.

Doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.
(11. X. 1994 — Nitra
12. X. 1994 — B. Bystrica)

O jednom prvenstve Nitry II

V roku 1844, teda pred jeden a pol storočím, vyšla v Bratislave kniha, ktorej sa z hľadiska našich národných dejín, dejín literatúry i dejín nášho spisovného jazyka oprávnene pripisuje mimoriadna dôležitosť a význam. Ide o druhý ročník J. M. Hurbanom redigovaného almanachu *Nitra*.

Aj širšej kultúrnej verejnosti je dobre známe, že to bola prvá tlačená kniha v štúrovskej spisovnej slovenčine (prvá praktická manifestácia nového spisovného jazyka — S. Šmatlák), ktorá naplno odokryla krásu a životaschopnosť tohto jazyka a položila pevné základy pre jeho ďalší úspešný vývin. V odborných kruhoch je známe aj to, že *Nitra II* je zároveň významným medzníkom vo vývine našej literatúry a národnoeman-

cipačných snáh (je prvým ohnivkom reťaze udalostí, ktoré stmelili našu vtedy ešte nevyhranenú národnosť v národ — M. Pišút).

Dosiaľ však vari vôbec nepovšimnutou, a teda neznámou je skutočnosť, že v *Nitre II* má pravdepodobne svoj zrod, prvopočiatky jeden z typov umeleckých mien u nás. Máme na mysli typ, v ktorom spolu s úradným priezviskom (napr. *Kráľ, Matúška*), resp. pseudonymom (napr. *Rimavský*) fungujúce rodné meno nemá úradnú, neutrálnu podobu (*Ján*), ale podobu domácku, maznavú (*Janko*).

Pred vyjdením *Nitry II* sa v tlačou vydaných prácach (umeleckého ani iného charakteru) u nás s podobným modelom mena autora nestretávame. Rodné meno (u niektorých osobností aj dve) v nich funguje vždy v úradnej forme: *Anton (Bernolák), Juraj (Fándly), Ján (Hollý, Chalupka, Kollár), Pavol Jozef (Šafárik), Karol (Kuzmány)* atď. Až *Nitra II* znamená výraznú zmenu: popri menách s úradnou podobou ich prvého komponentu (*Ľudevít Štúr, Miloslav Jozef Hurban, Bohuslav Novák* a i.) ponúka aj nemálo prípadov použitia domáckej podoby rodného mena. Ide síce len o jedno rodné meno (*Ján*), ale o jeho mnohonásobný výskyt u troch autorov literárnych prác: *Francisci—Rimavský* sa domáckou (až deminutívnou) podobou tohto mena pod svoje práce podpísal päťkrát, rovnako päťkrát ho použil *Matúška* a pod prácami ich kolegu *Kráľa* hypokoristikum Janko figuruje až osemkrát.

Je zrejmé, že uvedený výskyt hypokoristika ako súčasti mena autora literárnej práce nie je náhodným javom, ale celkom zámerným pokusom spolu s novým spisovným jazykom vniesť do slovenského literárneho a kultúrneho života aj nový model umeleckého mena.

Úvahy o tom, kde hľadať podnet pre tento pokus, dosť jednoznačne vedú k čulým kontaktom našich štúrovcov s predstaviteľmi literárneho a kultúrno-spoločenského pohybu u časti južných Slovanov v tých časoch (najmä u Srbov, Chorvátov a Slovincov), u ktorých používanie domáckych podôb rodných mien ako súčasti umeleckých mien bolo vtedy už značne rozšírené. Ich mená ako *Janko (Drašković, Jurišić), Dominiko (Cvietin), Franjo (Miklošić), Mirko (Bogović, Ožegović), Stanko (Vraz)* a ďalšie mohli teda pôsobiť ako bezprostredný vzor.

Ďalší vývin ukázal, že pokus mladších štúrovcov bol úspešný. Obľuba používať domáce podoby rodných mien sa od autorov literárnych prác postupne rozšírila aj na iné kategórie tvorivých osobností (hudba, výtvarné umenie, divadlo, film atd.) a pretrváva podnes. Azda najväčšej obľube sa teší práve laudatívum *Janko* — zo štúrovcov ho používal napr. *Kalinčiak*, v neskorších obdobiach *Jesenský, Alexy, Blaho, Borodáč, Matuška* (hudobný skladateľ), *Silan* a i. Zo ženských mien sa napr. namiesto úradnej podoby *Mária* s obľubou využívajú aj jej domácke formy: *Marína* (napr. *Hodžová, Horváthová, Čeretková—Gállová*) a *Maša* (*Haľamová*).

Zavedenie uvedeného typu umeleckého mena do života predstavuje teda ďalšie z prvenstiev *Nitry II*.

Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc.
(19. X. 1994 — Prešov)

Nárečia a jazyková kultúra

1. Jazyková kultúra (t.j. cieľavedomá činnosť smerujúca ku kultivovaniu jazykových prejavov realizovaných v spisovnom jazyku) ako aplikačná oblasť jazykovednej práce tesne nadväzuje na výskumnú prácu nielen v oblasti spisovného jazyka, ale zúročuje aj poznatky zistené pri štúdiu ostatných existenčných foriem národného jazyka, a to najmä nárečí. Dialektológiou sprostredkúvané poznanie vývinu a minulosti jazyka je dôležitým predpokladom vedomej a citlivej tvorby súčasných teórií. Súčasná moderná jazykoveda sa nemôže pohybovať a vyvíjať v jedinom kontexte, iba na jednom (spisovnom) útvarovom základe.

2. Nárečie (územný, teritoriálny dialekt) je štruktúrny jazykový útvar, ktorým spontánne komunikuje autochtónne obyvateľstvo istej oblasti. Pre tento útvar sú charakteristické spoločné javy z rozličných jazykových rovín, ktoré sú výsledkom rovnakých vývinových zákonitostí a tendencií. Ich poznanie jednoznačne pomáha aj pri dosahovaní cieľov v oblasti jazykovej kultúry. Nárečia sú dodnes zdrojom obohacovania repertoáru výrazových prostriedkov, a to najmä lexikálnych a syntaktických. Je prirodzené, že používanie či uplatňovanie nárečových prostriedkov v kultivovanom spisovnom prejave je funkčne limitované.

3. Kultúrne hodnoty — a za také treba pokladať aj teoretické či empirické hodnoty a poznatky získané v oblasti kultivovania jazyka — nie sú statické, ale menia svoje postavenie v hodnotovom systéme príslušníkov danej spoločnosti, vrstvy či sociálnej skupiny. Každé obdobie spoločenského vývinu si vytvára vlastné hodnotové ideály, stanovuje inú hierarchiu hodnotiacich kritérií. Táto skutočnosť bezprostredne súvisí s tézou, podľa ktorej kultúrna hodnota má dynamický charakter. Podstata tejto dynamickosti spočíva v tom, že kultúra a kultúrne hodnoty (teda aj jazyková kultúra) sa prispôsobujú potrebám spoločenstva, v rámci ktorého vznikajú, fungujú a ktoré súčasne spoluvytvárajú. Ak sa vo vývinovom procese niektoré tradičné hodnoty, hodnotenia či postoje neuplatnia ako faktor stimulujúci a inšpirujúci ďalší vývin, postupne v ňom prestávajú pôsobiť. V súčasnosti strácajú účinnosť aj niektoré tradičné postupy, využívané v jazykovej kultúre ako aplikačnej oblasti jazykovednej práce.

4. Tradícia ako fenomén konkrétneho spoločenstva a jeho kultúry je organickou súčasťou jednak kolektívnej pamäti, jednak historického povedomia; je to teda tá časť, zložka, súbor javov a hodnôt kultúrno-spoločenského i vedeckého charakteru, ktoré sú pre svoje pozitívne a progresívne tendencie akceptovateľné v ďalšom vývine spoločenského i vedeckého poznania. Tradícia má v spoločenskom vývine nezastupiteľné miesto, lebo patrí medzi fenomény, ktoré v danej historickej situácii pomáhajú vymedziť a formulovať niektoré kritériá na zistenie pozitívnych vývinových (či dynamických) tendencií.

5. Kvantitatívne i kvalitatívne novú etapu v oblasti kultivovania spisovného jazyka znamená pôsobenie Slovenskej reči začiatkom 30-tych rokov. Okruh prispievateľov časopisu uplatňoval pri hodnotení živej, ľudovej reči (t.j. miestnych nárečí), v ktorej videl — vo vtedajšom kultúrno-spoločenskom kontexte nie celkom neodôvodnene — hlavný zdroj obohacovania spisovného jazyka vo všetkých rovinách, kritériá rozvíjajú-

ce tradičný matičný úzus. Mnohé z týchto tzv. poradňových tém sa objavujú v jazykových rubrikách dodnes.

6. Pri úvahách o súčasných problémoch kultivovania spisovného jazyka a ďalších otázkach jazykovej kultúry treba mať na zreteli už dávnejšie formulovanú tézu, podľa ktorej sa v rozličných dobách mení: 1) postoj používateľov k jazyku; 2) stanovisko jazykovedy (jazykovedcov) k jazyku; 3) postoj či stanovisko používateľov k jazykovede (k teórii a praxi jazykovej kultúry) i k jazykovedcom. Je celkom prirodzené, že sa mení a vyvíja i súhrn noriem, ktoré sú výsledkom starších hodnotiacich postojov. Nová generácia sa vyrovnáva s predchádzajúcou tradíciou.

7. Prehlbujúce sa poznávanie existenčných foriem národného jazyka (a to najmä spisovného jazyka a nárečí) je faktom, ktorý nachádza odraz aj v oblasti jazykovej kultúry. Je zrejmé, že pri dlhodobom kultivovaní jazyka sa vytvorila istá tradícia, ktorá sa stala mechanizmom formovania, transmisie a fungovania fenoménu jazykovej kultúry. Je to mechanizmus, ktorý spája prítomnosť s minulosťou, a preto tendenciu rozvíjať pozitívne zložky tradície treba akceptovať. Navonok by sa mala prejaviť ako cieľavedomý výber hodnôt (aj z nárečových zdrojov) a odmietnutie vývinom prekonaných hodnotiacich postojov.

PhDr. Ivor Ripka, CSc.
(29. XI. 1994 — Nitra)

Jazyky a národy Indie

Pokiaľ ide o etnické zloženie obyvateľstva, jazyky a náboženstvá, India sa vyznačuje neobyčajnou pestrosťou.

Teórie o pôvode indického obyvateľstva, ako aj rôzne schémy delenia Indov podľa fyziognómie prekonali v ostatných desaťročiach veľa zmien. Skôr z hľadiska etnicko-jazykového než iba z antropologického sa indické obyvateľstvo zvyčajne člení na dve základné skupiny:

1. obyvateľstvo indoárijského pôvodu (na severe a v strednej časti krajiny) a 2. obyvateľstvo drávidského pôvodu (v južnej Indii).

Ako tretiu možno vyčleniť sinotibetskú skupinu obyvateľstva žijúceho v severovýchodnej Indii (najmä v štátoch Manipur a Nagaland). Obyvatelia Manipuru majú fyziognomické črty podobné Číňanom a Nagpurčania majú indo-mongoloidné črty. V porovnaní s predchádzajúcimi dvoma skupinami obyvateľstva ide o početne malú skupinu (necelé 2 milióny Manipurčanov a 1 200 000 Nagpurčanov). V Indii však žije asi 35 miliónov obyvateľov negrittského typu. Ide o potomkov najstarších obyvateľov Indie, ktorí sú dosť nepresne označovaní ako kmene; Indovia ich označujú výrazom ádivási, čo značí praobyvatelia. Ádivásiovia žijú v menších či väčších ostrovčekoch na území rôznych indických štátov. Líšia sa dosiahnutým stupňom spoločenského vývoja (niektorí sa doposiaľ živia zberom a lovom), ako aj jazykovo. Mnohí z nich však už nehovoria pôvodným jazykom a prijali reč svojho etnického okolia. Vo východných

oblastiach k nim patria početné etnické celky Mundov a Santálcov hovoriacich austroázijskými jazykmi. V Indii je však jeden zväzový štát s prevažnou väčšinou kmeňového (pôvodného) obyvateľstva, v ktorom je aj správny systém prispôsobený tradíciám kmeňového zriadenia. Je to horský štát Nagaland pri hraniciach s Barmou. Obyvatelia tohto štátu sa nazývajú Nágovia, zo sanskritského Nag, čo značí „horský muž". 70 percent Nágov je kresťanmi. Najväčšie komunity ádivásiov žijú v štátoch Madhiapradéš, Orísa a Bihár; dosť početné skupiny ádivásiov žijú aj v Gudžaráte, Uttarpradéši, Mahárášire, v Západnom Bengálsku a v Ásáme.

Na severe a severovýchode Indie (hlavne v štáte Himačalpradéš) žije ďalšia skupina pôvodného obyvateľstva s mongoloidnými črtami.

Okolo 6 miliónov indického obyvateľstva doposiaľ žije kočovníckym spôsobom.

Pozoruhodná je aj 120 000 menšina Parsov žijúca prevažne v okolí Bombaja. Sú to potomkovia starých Peržanov, ktorí sa v 8. st. vysťahovali z Iránu v dôsledku náboženských perzekúcií a usídlili sa v Indii v okolí Bombaja. Parsovia sa až do dnešných dní nezmiešali s domácim obyvateľstvom, a tak si zachovali svoj etnický charakter. Parsovia ako následníci zoroastriánskej viery pokladajú za posvätné elementy zem, vodu a oheň, a preto mŕtvych ani nepochovávajú, ani nepália.

V dnešnom politicko-administratívnom rozdelení Indie (25 štátov a 7 zväzových teritórií) je realizovaná dávna požiadavka indických národov, aby hranice jednotlivých indických štátov zodpovedali jazykovým oblastiam.

V Indii je celkovo 723 jazykov a vyše 1600 tzv. materčín alebo nárečí. Z tohto počtu je však uznaných iba 14 jazykov ako hlavných; hovorí nimi asi 88 percent indického obyvateľstva. Hindčina, ktorou hovorí viac ako 50 percent obyvateľstva, je štátnym jazykom Indie. Dôležitú úlohu však zohráva angličtina jednak ako komunikačný prostriedok vzdelaných ľudí, jednak ako integračný faktor. V štátnej správe sa vyžadujú tri jazyky: v hindskej oblasti ešte ďalší nehindský jazyk a angličtina, v nehindskej oblasti hindčina, angličtina a miestny jazyk.

K spomenutým 14 hlavným jazykom Indie patria:

I. Z indoeurópskej jazykovej rodiny: ásámčina (20 mil.), bengálčina (67 mil.), gudžarátčina (40 mil.), hindčina (450 mil.), kašmírčina (7 mil.), maráthčina (78 mil.), urijčina, pandžábčina (17 mil.) a urdčina (30 mil.).

II. Z drávidskej jazykovej rodiny k hlavným jazykom patria: kannadčina (44 mil.), malajalámčina (29 mil.), tamilčina (55 mil.) a telugčina (66 mil.).

III. Zo sinotibetskej jazykovej rodiny bola za hlavný jazyk v r. 1993 uznaná manípurčina.

Doc. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.
(1. XII. 1994 — Nitra)

Počítače a lexikografia

Prenikanie počítačov do najrôznejších oblastí sa nezastavilo ani pred humanitnými vedami. Na rozhraní jazykovedy a informatiky vznikla nová disciplína s názvom počítačová lingvistika, v ktorej možno tradične pozorovať dve vývojové tendencie. Prvá

z nich pokrýva aktivity s tzv. racionalistickým prístupom k popisu jazyka, pri ktorých sa používa metodológia s dominanciou formalizmov (*theory-driven methodology*) a pri implementácii sa využívajú najmä programové nástroje vhodné na symbolické manipulácie (napr. LISP a PROLOG). Druhá tendencia vychádza z empirických prístupov k skúmaniu jazyka, dominuje v nej metodológia založená na analýze veľkého množstva údajov (*data-driven methodology*) a využíva sa v nej najmä nástroje štatistického a pravdepodobnostného typu.

Počítačová lexikografia ako disciplína s aplikačným zameraním sa v rámci počítačovej lingvistiky jasne priraďuje k druhej tendencii. Ako hlavná úlohu počítačovej lexikografie sa tradične uvádza tvorba a využívanie veľkých *lexikálnych zdrojov*, medzi ktoré patria najmä počítačové slovníky, lexikálne bázy dát a textové korpusy. Počítačové slovníky (*machine-readable dictionaries*) predstavujú elektronické ekvivalenty tradičných tlačených slovníkov, pričom môžu vzniknúť buď ako výsledok prevodu už existujúceho tlačeného slovníka do počítačovej podoby, alebo ako vedľajší produkt prípravy slovníka s pomocou počítača. Takýmto spôsobom vznikli aj niektoré počítačové slovníky pripravené v JÚĽŠ, medzi ktoré patria najmä Slovník slovenských nárečí (SSN I.), Historický slovník slovenského jazyka (HSSJ III. a IV.) a Synonymický slovník slovenčiny (SSS).

Pri tvorbe počítačového slovníka je potrebné vyriešiť niekoľko teoretické-praktických problémov, pričom jedno zo základných rozhodnutí sa týka spôsobu reprezentácie textu slovníka v počítači. V našom prípade sme použili formu značkovaného (*marked up*) textu s vlastným značkovacím jazykom, ktorý umožnil použiť rovnakú reprezentáciu na vstup aj formálnu kontrolu textu heslových statí. Kontrolné nástroje boli založené na formalizme regulárnych gramatík a tiež na procedúrach typu ad-hoc, ktoré vychádzali z analýzy chýb vyskytujúcich sa pri vstupe textu. Druhým typom kontrolných nástrojov boli programy na verifikáciu správnosti a úplnosti siete odkazov, ktoré sa uplatnili najmä pri tvorbe SSS, pretože v tomto type slovníka počet odkazových hesiel niekoľkonásobne presahuje počet heslových statí obsahujúcich synonymické rady.

Vladimír Benko
(3. XI. 1994 — Prešov)

Oznamy

Informácia o podujatiach SJS pri SAV v roku 1995

Slovenská jazykovedná spoločnosť pripravuje na rok 1995 okrem pravidelných prednášok v Bratislave a v pobočkách dve vedecké podujatia

* október 1995 — **7. celoslovenské stretnutie jazykovedcov** s témou **Sociálno-teritoriálne aspekty výskumu národného jazyka**

* 29. november—1. december 1995 — **V. kolokvium mladých jazykovedcov** (Modra—Piesok, v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV).

Z nových kníh

BUFFA, F.: Zo severošarišskej frazeológie. Bratislava, Veda 1994. 171 s.

CULLER, J.: Saussure. Prel. J. Lazarová. Bratislava, Archa 1993. 119 s.

DELEUZE, G.: Podľa čoho rozpoznáme štrukturalizmus? Prel. M. Marcelli. Bratislava, Archa 1993. 54 s.

DOLNÍK, J.: Všeobecná lingvistika: sémantika a pragmatika. Bratislava, FF UK 1993. 161 s.

ĎURČO, P.: Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie. Heidelberg, Julius Grooß Verlag 1994. 220 s.

FURDÍK, J.: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.

HAMMEROVÁ, L. B. - RIPKA, I.: Speech of American Slovacs. Jazykové prejavy amerických Slovákov. Bratislava, Veda 1994. 164 s.

HORECKÝ, J.: Semantics of Derived Words (Sémantika odvodených slov). Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Prešov, FF UPJŠ 1994. 71 s.

Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia (Nitra 19.-20. mája 1994). Zost. E. Krošláková. Bratislava - Nitra, JÚĽŠ SAV - VŠPg 1994. 284 s.

KAČALA, J.: Slovenčina - vec politická? Martin, Matica slovenská 1994. 187 s.

MLACEK, J. — ĎURČO, P. — SKLADANÁ, J. — KROŠLÁKOVÁ, E. — MIKO, F. — JANKOVIČOVÁ, M. — DOBRÍKOVÁ, M.: Frazeologická terminológia. Bratislava, Stimul 1995. 160 s.

Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Phraseology in Education, Science and Culture. Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie (Nitra 14.-16. september 1992). Nitra, Vysoká škola pedagogická - Fakulta humanitných vied 1993. 371 s.

NIŽNÍKOVÁ, J.: Zo slovenskej skladby. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Prešov, FF UPJŠ 1994. 67 s.

NIŽNÍKOVÁ, J.: Praktická príručka slovenskej skladby. Prešov, Slovakontakt 1994. 79 s.

PÁLEŠ, E.: Sapfo. Parafrázovač slovenčiny. Počítačový nástroj na modelovanie v jazykovede. Bratislava, Veda 1994. 309 s.

PANČÍKOVÁ, M.: Zradné slová v poľštine a slovenčine. Lexikológia poľského jazyka. Bratislava, FF UK 1993. 104 s.

RESCH, J.: Grécka kultúra v našom jazyku. Malý slovník dedičstva antiky. Bratislava, IRIS 1994. 187 s.

SKLADANÁ, J.: Frazeologický fond slovenčiny v predspisovnom období. Bratislava, Veda 1993. 176 s.

SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Prešov, Slovakontakt 1994. 178 s.

ŠTEC, M.: Úvod do staroslovienčiny a cirkevnej slovančiny. Prešov, Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJš 1994. 234 s.

Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov 18.-19. novembra 1993. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove UPJŠ v Košiciach 1993. 291 s.

VARIA III. (Materiály z Kolokvia mladých jazykovedcov. Modra-Piesok 2.-3. decembra 1992). Ed. M. Nábělková - P. Odaloš. Bratislava - Banská Bystrica, SJS pri SAV - PF UMB 1993. 124 s.